

M
A
G
Y
A
R
T
A
N
Í
T
Á
S

Petrőczy Kata Szidónia

*KÉZÍRÁSOS
VERSESKÖNYVE*

200 éve hunyt el
az első jelentős magyar költőnő,
Petrőczy Kata Szidónia (1662–1708)

**2008/3.
MÁJUS–AUGUSZTUS**

MAGYARTANÍTÁS

2008. 3. szám

XLIX. évfolyam

Módszertani folyóirat

*Megjelenik évente ötször:
január, március, május,
szeptember és november hónap-
ban.*

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

E-mail: adamik.retor@invitel.hu

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon: (1) 363-0276, telefax: (1) 221-6337

E-mail: trezorkiado@trezor.t-online.hu

Internet: http://www.trezorkiado.fw.hu

Felélős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Egyes szám ára: 370 Ft

Éves előfizetési díj: 1850 Ft

Két példány (azonos címre): 3000 Ft

**Három vagy több példány (azonos címre) példá-
nyonként: 1450 Ft**

(Ezek a 2008-ra érvényes árak; 2008/1. számunkban tévesen a
2007. évi árak jelentek meg. A tévedésért elnézést kérünk.)

Az elektronikus kiadás előfizetési díja: 800 Ft

**A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó
címén, levélben, telefonon vagy telefaxon.
Fizetés a megrendelést követően megküldött
számla alapján csekken vagy átutalással.**

Hirdetési díjszabás:

Hátsó borító: 50 000 Ft + áfa

Belső borítók: oldalanként 30 000 Ft + áfa

Belső oldal: 20 000 Ft + áfa

TARTALOM

Felépült a Magyar Nyelv Múzeuma Széphalomban	2
IRODALOM	
Apáti Lajos: A liberalizmus és a romantika..	3
H. Tóth István: A magyar barokk páratlan stí- luskészségű alakja: Pázmány Péter.....	8
Hegedüs Géza: Petróczy Kata Szidónia (1662–1708)	11
Szentkúti Károlyné: Nagy László költészetének értékörző jellege. Két vers elemzése	13
IRODALOMTANÍTÁS	
Doncsesz Etelka: Az irodalomtanítás műhelyében. Az álom mint szerzői megoldás Cicerónál és Dosztojevszkijnél	17
MÉDIA	
Kovácsné Duró Andrea: A média-agresszió hatása az ifjúságra	22
NYELVMŰVELÉS	
Holczer József: Ismétlés? Lehet; csak ne a közelben!	30
Dóra Zoltán: Lévén, létére, révén	31
Szathmári István: A szív szó gazdagsága.....	32
Gyimóthy Gábor: Nyelvlecke	33
KÖNYVSZEMLE	
Bajtai Mária: Aranypor száll a Békés megyei tájra ♦ Málnási Ferenc: Tóth Krisztina – Valacka András: Irodalmi ikerkönyvek	34
ÖTLETTÁR	
Raátz Judit rovata	38

E számunk szerzői:

Apáti Lajos, tanár, Panyola ♦ Bajtai Mária, ta-
nár, Kecskemét ♦ Doncsesz Etelka, egyetemi hall-
gató, ELTE BTK ♦ Dóra Zoltán, tanár, Vác ♦
Gyimóthy Gábor, író, Svájc ♦ Holczer József, ta-
nár, Kecskemét ♦ Kovácsné Duró Andrea, tanár,
Miskolc ♦ Málnási Ferenc, tanár, Kolozsvár ♦
Raátz Judit, tanár, ELTE BTK ♦ Szathmári Ist-
ván, egyetemi tanár, ELTE BTK ♦ Szentkúti
Károlyné, tanár, Mosonmagyaróvár ♦ H. Tóth
István, vendégtanár, Károly Egyetem, Prága

Felépült A Magyar Nyelv Múzeuma Széphalomban

„Újhelytől félórányra éjszak felé esik Széphalom, Kazinczy Ferenc egykori lakása. Nevét megérdemli, mert festői szépségű táj. Külaqonben pedig szent hely, szent az öreg miatt, kinek ott van háza és sírhalma. Kötelessége volna minden emelkedettebb lelku magyarnak életében legalább egyszer odazarándokolnia, mint a mohamedánnak Mekkába...” Petöfinek e soraira gondolva javasolta dr. Pásztor Emil irodalomtörténész 1994-ben, hogy éppen Széphalmon, a Kazinczy Kertben épüljön fel a magyar nyelv országosan egyedülálló múzeuma.

A Sátoraljaújhely közelében lévő Széphalom Magyarország egyik leglátogatottabb irodalmi emlékhelye. A magyar nyelvújítás vezéralakjának, Kazinczy Ferencnek egykori lakóhelyét és a család sírkertjét tíz- és tízezrek keresik fel évente. Valóságos zarándokhely, ahová nemcsak hazánkból, hanem szerte a világból érkezőnek látogatók. A hely szelleme, a „genius loci” az abaúji-zempléni vidék legismertebb idegenforgalmi központjává tette. Nemzeti kulturális örökségünk egyik legértékesebbike a körülvevő emlékparkkal együtt.

A múzeum építése 2007 tavaszán kezdődött. A „Tokaj Világörökség” program keretében 400 millió forint, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat költségvetéséből 300 millió forint állt e célra rendelkezésre. A mindösszesen 700 millió forint az épület teljes befejezésére elegendőnek bizonyult, és a múzeum el is készül: 2008. április 23-án avatták fel.

Tervezett állandó kiállításának címe: A magyar nyelv múltja, jelene és jövője.

Az állandó kiállítás koncepciója (üzenete): egy régi, legalább 3000 éves, az Európában ismert indoeurópai nyelvektől eltérő, „páratlanul” érdekes nyelv vonzó, interaktív bemutatása. A kiállítás célja az is, hogy a nyelven keresztül fölkelte a látogató érdeklődését a magyar kultúra különösségei, értékei iránt. A kiállítás a magyar látogatóknak a tudatosabb (önreflexív) anyanyelvismeret, honismeret kialakítását tűzte ki célul. A kiállítás interetnikus vonatkozásai azonban más nyelvek, kultúrák képviselőit is megcélozza, és fölkelte az érdeklődését a magyar nyelv és kultúra iránt. A kiállítás minden egyes témaköre, elemei reflektálni igyekezik a mára, a gyermek, ifjú, külföldi stb. érdeklődő látogató világára. Ezért a kiállítás nem nélkülözi a meglepetést, a játékot, az együttgondolkodást, a szelíd értelemben vett performance-ot.

A múzeum „üzenete” egyszerre kell, hogy szóljon a mai magyarországi magyarokhoz, a határon kívüli magyarokhoz és a második-harmadik generációs, a magyar nyelvet esetleg már nem beszélő leszármazottakhoz.

A múzeumépület belső terei:

1. Földszint: nagyterem (előadóterem): 132 beépített ülőhely, rendezvénytér
2. Időszaki kiállítóterem (akadémiai terem, ovális terem)
3. Könyvesház-kávézó
4. Állandó kiállítás terme (134 nm)
5. Előcsarnoki kiállítási terület három szinten alkalmi kiállításokra, szintenként 4-4 számítógépes pont kialakítására (32-32 nm)
6. Szeminárium terem (54 nm – 25-30 fő)
8. A szeminárium terem galériája (hat egyéni munkahely alakítható ki)
9. A könyvesház galériája (47 nm – kisebb időszaki kiállítások)

Természeti és kulturális terek:

1. Egykori kertészház: múzeumi funkciót kaphat
2. Halhatatlanok csarnoka: szobrok, reliefek idézik meg (folyamatosan) bővülve a legjelesebb tudósokat
3. Szépkilátó
4. Nyelvcsaládfák ligete: látni- és hallgatnivalóval (pl. egyes nyelvek megszólalnak) egészítheti ki az állandó kiállítást
5. A múzeumépülethez csatlakozó szabadtéri színpad

A múzeum teljes készségét 2008 októberére tervezzük.

Az épület terveit Radványi György építész álmodta meg.

A Magyar Nyelv Múzeumáért Alapítvány számlaszáma, ahová a támogatásokat várjuk:

Számlaszám: 11734138-20014074

Nemzetközi számlaszám (IBAN): HU16 1173 4138 2001 4074 0000 0000

Számlatulajdonos neve: A Magyar Nyelv Múzeumáért Alapítvány

Számla megnevezése: A Magyar Nyelv Múzeumáért Alapítvány

Apáti Lajos

A liberalizmus és a romantika

Már Victor Hugo felismerte, hogy a romantika „nem más, mint a liberalizmus az irodalomban” (Az *Hernani* előszava). Kétségtelen, hogy a klasszicizmus utáni stílusváltás legfőbb ösztönzője az, hogy nem volt összhangban a polgári szabadságesszme a klasszicista kötöttségekkel, ám az is ösztönözhetette az új stílus létrejöttét, hogy ráuntak a kor emberei az ókor művészetét mintának tekintő stílusbeli formanyelvre, újra a kötöttségek meghaladására vágytak.

A liberalizmus köztudottan a polgárság szabadságesszménye. Ugyanakkor a még nem polgárosodott országokban is jó táptalajra talált, hiszen a feudalizmussal való leszámolás erőinek tette konkrétabbá, világosabbá, hogy milyen reformokra törekedjenek. A nacionalizmussal karöltve ez fűtötte a hazafiak lelkét a mi történelmünk talán legszebb időszakában, a reformkorban is. Ez a két eszmerendszer ad karaktert polgári forradalmunk és szabadságharcunk céljainak, törekvéseinek is, s az időlegesen győztes forradalmunk legfőbb állami dokumentumát, az áprilisi törvénykönyvünket is ezeknek a szelleme hatja át. A nacionalizmus az önálló nemzeti lét szükségességét hangsúlyozta és bizonyította, a liberalizmus pedig a feudális rend sírba tételét, egy modern polgári állam létrejöttét ösztönözte. Meg akarta szüntetni a feudális eredetű földtulajdont, a jobbágytságot telke használójából tulajdonosává tette. A kiváltságosoknak jogot biztosító rendi országgyűlést is átalakította, az általános és titkos választójog az eszmerendszer alapján mindenkit megilletett, ami egyúttal választhatósági jogot is jelentett. Az államforma kérdésében már nem volt egységes. A kevésbé radikálisok formálisan megtartották az uralkodót, de megfosztották különleges jogaitól, míg a másik tábor a köztársasági államformát tartotta egyedül elfogadhatónak.

Tehát természetszerű így, hogy meghódítja ez az eszmerendszer a polgári forradalmat már megélt államokat ugyanúgy, mint az Elbától keletre fekvő feudálisokat. És az is következik radikalizmusából, hogy új művészi formanyelv létrejöttét ösztönzi, s nem tűri a klasszicista kötöttségeket, a művészetekben is szabadelvűségre törekszik.

A romantikát jellemezve ezt a jellegzetességét kell az első helyen említenünk, hogy képviselői az új értelmezésű szabadság szószólói lesznek. A gazdag kínálatból nem is tudom, kit említek meg. Talán Byront, hiszen azért szolgált rá az elsőségre, mert angol főnemesi származása ellenére a görög szabadságharc önkéntese lett. De ennek ellenére sem egyértelmű az ő elsősége, hiszen Shelley is fanatikus megszállottja volt a szabadságesszménynek. De jó eséllyel pályázik Victor Hugo is az elsőségre. Nála nagy hangsúlyt kap a klasszicizmus kötöttségeitől való eltávolodás, tehát ő terjesztette ki leghatékonyabban a művészetre a szabadelvűséget. De a mi Petőfink is esélyes lenne, hogy szabadságsszeretetével az élre kerüljön. Legfeljebb azért sorolná őt hátrább a képzeletbeli zsűri, mert ő már jelentős lépést tett a lírai realizmus felé, csak részben jellemző rá a romantika.

Bátorra tette arra is a liberalista eszméktől fűtött képviselőit a romantika, hogy fölszabaduljanak a műfaji kötöttségek kötelező betartása alól. Ez a szembehelyezkedés egészen addig elment, hogy ők főleg a műfajok közötti részterületeket részesítették előnyben, azokat próbálták meghódítani. Ezért lesz jellegzetesen romantikus műfaj a ballada, a rapszódia, valamint a kételkedés és bizonyosság útjait bejáró gondolati költemény is. Aztán hátat fordítanak az eposznak is, a mi Petőfink még pályája elején neveltségessé teszi *A helység kalapácsa* című komikus eposzában. A regény és az elbeszélő költemény, illetve a verses regény lép ennek a helyébe. Sőt még a stílus is a romantika reprezentatív műfajától, a regény latin megnevezésétől vette nevét.

Aztán az is általános jellegzetessége a szóban forgó stílusnak, hogy képviselői szürkének és ridegnek látják saját világukat, ezért aztán vagy a múltba, vagy pedig az álmok világába menekülnek. Egy óriási családás ösztönzi őket erre, hiszen a felvilágosodás szószólói még azt hitték, hogy egy olyan világ előkészítésén fáradoznak, ami egy szebb, boldogabb jövőt hoz majd az emberiségnek. Ugyanakkor tapasztalniuk kellett, hogy az új társadalomban a pénz irányít mindent,

ez lép a meleg emberi kötelékek helyébe is. Mivel a klasszicisták a klasszikus ókort tekintették mintának, így inkább a középkorba vágnak vissza a romantikusok. Igaz, van egy jelentős kivétel is: *Keats Óda egy görög vázához* című versében úgy jeleníti meg az ókori görög világot, mint az egyén és közösség végtelen harmóniáját megvalósító színhelyet és kort, s természetszerűen viszsza-vágyik a versíró is ide, hiszen ez sokkal emberközpontúbb, mint az „új jajokkal égő új kor”. Ugyanilyen szembeállítás teremt ellentétet *E.T.A. Hoffmann Az arany virágcserep* című regényében. Ennek az írásnak Anselmus diák a főhőse, ő éli át leghatékonyabban a szereplők közül saját világának közönyét, a nyárspolgári lét emberidegenségét. Ennek a szereplőnek az elvágyódás legjellemzőbb tulajdonsága, ezért valós életét is a saját maga teremtette álmok világában éli át. Nyilvánvalóan az álmok teremtette világ, Atlantisz ezerszer méltóbb az emberhez, mint amelyikbe beleszületett.

Más tartalommal töltődik fel a múltidézés motívuma a még feudális államokban. Ha néhány költő tollán öncélú is a múlt megjelenítése, legtöbbször azért máig is elismerésre méltó jelentéssel ruhazzák föl. Nálunk már Kisfaludy Károly is úgy zárja le *Mohács* című versét, hogy „a múlt csak példa legyen most, / S égve honért bátran nézzon előre szemünk.” Azaz a megidézés fő célja is az lesz, hogy a dicső múlt, emberi helytállás lelkesítő példa legyen a jelen emberének. Ugyanez a gondolat ölt formát Kölcseynek *Huszt* című epigrammájában:

„Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?

Messze jövőddel komolyan vess össze jelenkort;

Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!”

A liberalizmus és a romantika összefüggésének következő fontos részterülete az is, hogy a szabadelvűség nyitja föl a sorompót a felfokozott érzelmek szabad kiáramlása számára, hiszen ezt visszafogta a klasszicizmus. A magas hőfokú érzelmek megjelennek így a romantikus versekben ugyanúgy, mint a regényekben. Még az sem fontos, hogy milyen előjelűek ezek, a romantikában helye van a patetikus rajongásnak, a magas hőfokú odaadásnak ugyanúgy, mint a legpimaszabb gazemberségnek vagy éppen a legvadabb gyűlöletnek. Így természetszerű lesz aztán, hogy a *Vén cigány* költője is így inti valójában önmagát a megszólalás tartalmára-formájára:

„Véred forrjon, mint az örvény árja,

Rendüljön meg a velő agyadban

Szemed égjen mint üstökös láng...”

Aztán az is jellemző, hogy ezek a magas hőfokú érzelmek egyaránt jellemzőek a művek hőseire és azok megalkotóira is, mikor saját nevükben szólalnak meg. Ráadásul ugyanabban az alkotásban jól megférnek egymással a különböző előjelű szélsőséges érzelmek is. Néha még az értelmi, fogalmi közlést is háttérbe szorítják, Edgar Allan Poe például a vers zeneiségében rejlő óriási lehetőségeket igyekezett előtérbe állítani. Az ő témái egyébként is jellemzően a múlandóság és a halál, pontosabban az ehhez kapcsolódó lelki gyötrelmek.

Általában jellemző az is a romantikára, hogy olyan területek meghódítására törekszik, amelyek addig még ismeretlenek voltak az irodalomban. Így vonzódik a titokzatos, sejtelmes valóság-elemekhez, ezért lesz kedvelt téma az éjszaka, a tenger világa, sőt a köznép élete is. Vannak ugyan olyan tollforgatók is, akik csupán a kuriózum keresésére törekedtek a nép életében, de legalább ennyire jellemző az is, miszerint sokan közülük azzal a nemes céllal fordulnak a népi élet felé, hogy felhívják a közvélemény figyelmét sanyarú helyzetükre. Ezek nem csupán az irodalom szereplőivé akarják tenni a népet, hanem tudatosan töreksenek is rá, hogy javítsanak hátrányos sorsukon, politikai és anyagi kisémmizettségükön. Ezen alkotók előtt kettős feladat áll: egyrészt be kell emelniük a népet az irodalomba, másrészt viszont a föl vállalt és tudatos egyszerűségük által az irodalom értőivé kell nevelni őket. Gyakorlatilag egy új stílust, írásművészetet kell teremteniük, hiszen az egyszerűség elérése nagy műgondot igényel, és semmiképpen sem azonos ez a primitívséggel. A már említett komikus eposzában Petőfi nem csupán az idejétmúlt műfajt teszi nevetségessé, hanem az ún. almanachlíra cikornyás, szándékosan túlbonyolított stílusát is.

El kell azt is mondanunk e stílusról, hogy ez sokkal nagyobb tömegekhez jutott el, mint a klasszicizmus. Plebejus népiessége nem csupán a népet emelte be az irodalomba problémáival, gondjaival együtt, hanem a nyelv megreformálásával, a népies stílusra való törekvéssel a versekben, regényekben megfogalmazott üzenetek értőivé, befogadóivá is igyekezett őket tenni. Aztán az is növelte népszerűségét, hogy a szabadelvűség eszméinek vált szószólójává, ami fölkészítette a tömegeket szabadságuk kivívására és a feudalizmus vagy annak megmaradt csökevényei eltörlésére.

Fokozatosan közeledve a nyelvi-stilisztika törekvések számbavételéig, még szóba kell hoznunk, hogy a romantikusok nagyon sokra tartják az ihlet, a teremtető képzelőerő nagyarányúságát. Leghatékonyabban a költészetben kéri ezt számon az alkotóktól. Olyan erős a hit ebben, hogy a XX. században költői téma lesz az ezzel való leszámolás. Nálunk már Babits is kimondta, hogy „*csak posta tudtál lenni és meder*” (*Csak posta voltál*). József Attila tollán pedig már általános és megfellebbezhetetlen gondolat, hogy tűkröztetés a költészet, olyan, mint „*az éji folyó csillaga*” (*Ars poetica*).

A szűkebb értelemben vett romantikus stílussajátságokban is kimutatható a liberalizmus felszabadító hatása. Például, átalakítja ez a versmondatokat is. A klasszicizmusban még a sorvégek többnyire egybeesnek a tagmondat- vagy mondatathárokkal, a romantikában pedig fontos stílus-elemmé válik ennek megreformálása. Ez részben úgy valósul meg, hogy szabad lesz a sorátlépés, ha bővítményekkel és tagmondatokkal túlsúlyolt mondatokban jelenik meg a poéta gondolata, részben a rövid, hiányos vagy tömondatok váltakozhatnak szabadon a többszörösen összetettekkel. Sokszor épp ez a tudatos változtatás lesz a fokozott érzelmkifejezés egyik eszköze.

Természetesen más területeken is a stílus megújítására ösztönzi az alkotókat a szabadelvűség. *Gyökeres változást eredményez ez a szerkezeti konstrukciókban és az alakzatok, ill. a szóképek megújításában.* A klasszicizmus hagyománytisztelő jellege nem csupán a műfaji kötöttségek betartását várta el az alkotóktól, hanem azok formai jellegzetességének másolását is. Az új stílusban pedig a szerkezeti építkezés megújítása számos variációs lehetőséget teremt, ha van is kedveltebb, divatosabb közöttük. Ilyen például az érték- és időszembesítő. Azért is így van ez, mert a stílus talán legkedveltebb alakzata az ellentét. Fontos elmondanunk, hogy mégsem válik ez kötelező sablonná. A versformán belül is rengeteg megvalósítási lehetőséggel találkozhatunk. A teljesség messzemenő mellőzésével csupán párat említek meg. Egyik változata ennek Robert Burns *John Anderson, szívem John* és Heine *Memento* című alkotása. Mindkét költő az ifjúság és az öregség ellentétére építi föl költeményét, ám Burns-nél jelentősen tompítja ennek az élet, hogy az életkori változások fölött áll az említett műben a sűrű tartó szerelmi vonzódás. Vörösmarty Mihály *Előszó* című lírai produktumában szintén az ellentét a legfőbb szerkezeti elv. A versben a reformkor odaadó hazaszeretete keltette lázas, áldozatkész tevékenység áll szemben a szabadságharc bukása utáni időszak halotti csöndjével. Ezt a szembeállítást jelentősen fölerősíti a verbális és nominális jellegű mondat- ill. szövegszerkesztés is. A jelenre utaló versmondatban csupán egyetlen létige található, ennek is az a fő szerepe, hogy a mondatban helyet kapó negatív kisugárzású főneveket (*tél, csend, halál*) a vers születésének idejére, jelenére vonatkoztassa. Ugyanakkor a reformkorról szóló részben az expresszív igék dominálnak. Ezekből 11 van, s ezek stílushatását még erősíti a két létige és a 3 igenév is. Létigék nélkül 18,64%-os itt az igék előfordulási hányada, s már ez is meghaladja számottevően a köznyelvi átlagot (16,4%). Petőfi költészetében a szembesítést már nem az időváltozás teremti meg, ez a jelenben történik, s csupán értékszembesítésről van szó a legtöbb esetben (*Palota és kunyhó* stb.). Feltétlenül említést érdemel Petőfinék a *Reszket a bokor, mert...* című verse, hiszen ez érdekes szerkezeti felépítésű. Alapvető szerkezeti elve ennek a párhuzam, de nagy szerepet játszanak benne az ellentétek is.

A szerkezet megújítása címszó alatt külön kell pár szót szólnunk a versek frappáns lezárásának törekvéseiről is. Gazdag változatokat találunk e területen is. Az egyik ilyen variáció az elmondottakból levont, filozofikus jellegű következtetés. Ilyet találunk például Shelley *Óda a nyu-*

gati szélhez című versének végén is („...*késhet a Tavasz, ha már itt a Tél?*”). A másik jellegzetes verslezárási forma az, hogy egy alapvető esztétikai következtetés kerül a vers végére:

„A Szép: igaz, s az Igaz: szép – sose
Áhítsatok mást, nincs föbb bölcsesség!”

(Keats: *Óda egy görög vázához*)

Vörösmarty is mestere volt a művészi verszárlatnak. *Ábránd* című alkotását ugyanazzal a szóval kezdi és zárja (*szerelmedért*).

Bőven lehetne még különleges befejezéseket hozni föl példának. Talán ennyi is elég, hogy igazolja az általános törekvést a mesteri verszárlatra, s egyben azt is, hogy az azonos megoldások is lehetőséget adnak a sokszínűségre. Azaz még ott is megvalósul az alkotási szabadság, ahol azonos stílusjellegzetességek figyelhetők meg.

Kétségtelen, hogy irodalomtörténeti jelentősége is óriási a szerkezeti konstrukciók mesteri megoldásainak, de minden bizonnyal még ezt is túlszárnyalja az, ahogyan a versek képszerűségét igyekeztek megújítani a toll mesterei. Már eleve a szóképek megalkotásában is roppant szembeötlő a változás. Egyre jobban megnő a távolság a hasonló és a hasonlított, ill. az azonosító és az azonosított között. Irodalomtörténeti szemszögből nézve még ennél is fontosabb változás, hogy a szóképek a szemléltetés funkcióján túl konnotatív jelentést is fölvesznek. Ez a konnotáció lehetőségként eleve benne van a szavakban, a művészi tevékenység fő területe az, hogy olyan szövegkörnyezetbe helyezzék, amelyben hatékonyabban kisugárzik ez belőlük. A jó választás az alapja ennek, betetőzése pedig a megfelelő elrendezés.

Vegyük az első példát Kölcseytől, hiszen hiteles illusztrációja a mondottaknak csak magyar nyelvű romantikus alkotók költészetében kereshető:

„Te lásd meg, ó sors, szenvedő hazámat,
Vérkönnnyel ázva nyög feléd!
Mert kánya, kígyó, féreg egyre támad,
És marja, rágja kebelét!”

(Zrínyi második éneke)

A haza ellenségeinek metaforáit vizsgálva elsőnek talán az ötlük föl bennünk, hogy minden lehetséges helyről támadás éri a megszemélyesített hazát. Aztán ennél is hangsúlyosabb az a konnotatív jelentésük, hogy az említett szóképekből negatív jelentés sugárzik ki, ami nyilvánvalóan a költő értékítélete a hazát támadó erőkről. Alattomos orvtámadásra is utal itt a művész, s ebben megint csak lesújtó véleménye van belekódolva.

A másik példa Vörösmarty *Szép Ilonkájából* való, annak utolsó soraiban lelhető föl:

„Szép Ilonka hervad sír felé,
Hervadása liliomhullás volt;
Ártatlanság képe s bánaté.”

Az elviselhetetlen és kimondhatatlan szerelmi csalódás hervasztotta a címszereplőt. A liliomhullás metafora megfogalmazza azt is, hogy ledöntötte lábáról ez a lelki fájdalom, ám azt is, hogy roppant nagy értékvesztés történt, egy gyönyörű lányt vitt ez a sírba.

Szóvá kell tennünk ennek az újításnak negatív hatását is az irodalomtörténetre. Az említett törekvéssel egyre sokatmondóbb, fajsúlyosabb lesz a költői nyelv. Ugyanakkor a közönség számára egyre nehezebben fölfejthető, ezért az a folyamat is elkezdődik ezzel, hogy eltávolodik egymástól a modern líra és annak befogadó közönsége.

Külön kell szólnunk az epikai műfajcsoportban a szóban forgó stílus hatásáról. A regény prózai változata lett legmaradandóbb. Ez a műfaj túlélte a romantikát is, s még a mi világunkban is roppant népszerűek a stílusirányzat jegyeit magukon viselő nagyepikai alkotások. Fő jellemzője ennek a váratlan fordulatokban gazdag cselekmény. Valószínűleg ez teszi még ma is népszerűvé ezeket, amihez persze hozzájárul az érzelmi gazdagság is, amire tudatosan törekszik a romantikus regényíró. Jellemalkotására az a megoldás a jellemző, hogy nincsenek benne árnyalt jellemek, s nincs jellemfejlődés sem, legfeljebb gyökeres jellemfordulat. A romantikus hősök jellemének ala-

kulására nincs hatással az a világ, amelyben élnek. Egyébként már kész jellemekként jelennek meg a regényekben. Elsőbbséget kapnak az érdekesítő történetek éppúgy, mint a különleges jellemek, amelyeknek ha van is megfelelője a való életben, olyan ritka, mint a fehér holló. Végül az írói hangnemek nagy változatosságát kell szóvá tennünk. És azt is, hogy az egyéni alkotókról, alkotásokról gazdagabb jellegzetességeket lehetne fölhozni, legtipikusabban a regényekben jelenik meg pl. a stílus elfajulása, az ún. vadromantika is. Aztán, hatással van némely romantikus regényalkotóra kisebb-nagyobb mértékben a realizmus is. Természetesen kölcsönhatásról van itt szó. Tudunk erre példát hozni a mi irodalmunkból is. Jókainál *Tímár Mihály* alakjában már megjelenik a töprengő hős is, s ez már a kritikai realizmus hőseire lesz jellemző. Ugyanakkor Mikszáth regényeinek hiába az a fő jellegzetességük, hogy a szerző a dzsentrik kártékonyására akarja felhívni a közvélemény figyelmét, mind jellemformálásában, mind cselekményvezetésében egyértelműen ott van a romantika. Példát keresve az utóbbi megállapításra, a Behenczyek alakja jut eszembe elsőnek, s néhány velük kapcsolatos esemény. Vagy egyértelműen romantikus fordulat a *Beszélő köntös* cselekményében, hogy a török szultánnal megígértetik a kecskeméti küldöttek, hogy nem teljesíti a nagykorúsiak kérését. Mivel azok éppen azt kérik, amiért a kecskemétiak esedeztek, lát-szólag maguk alatt vágják a fát ezzel a kéréssel. Már ez is romantikus fordulat, ami még folytatódik azzal, hogy a kárpótlásul kapott kaftán nagyon becses holmivá válik, mikor kiderül, hogy távol lehet tartani látványával a török fosztogató seregeket.

A romantikus dráma is megszületik, s irodalomtörténeti jelentősége ennek elsősorban az, hogy új utakra irányítja a drámaírókat. Bár csak áttételesen olvasható ki olyan törekvés az újját-sokból, amelyek fő jellegzetességük szerint szeretnék a sorompót lezárni a konfliktusra fölépített drámák előtt. Nálunk Vörösmarty *Csongor és Tünde* című alkotása és Madách *Az ember tragédiája* című műve jelenti a megújítás két lehetőségét. Vörösmarty említett művével romantikus mesedramát hoz létre, Madách pedig filozófiai alapkérdések köré építi föl írását.

A többi művészeti ágat nézve általában elmondhatjuk, hogy ezekre kevésbé hat a szóban forgó stílus. Talán a festészetet tudja magának meghódítani, de itteni hatása sem mérhető az irodalméhoz. E művészeti ágban is a klasszicizmus formái fegyelmeivel szembe fordulva alakul ki arcu-lata. Elsősorban az erős érzelmi hatásra való törekvés lesz jellemző rá, de jellemzi az alkotókat itt is a magány és az elvágyódás. Viszont ez itt úgy valósul meg, hogy a természetbe vonulnak ki a festők, s céltudatosan keresik az egzotikus tájakat. Néhány jellemző karaktert keresve példának, először Caspar David Friedrich nevét említem, akinek az a jellegzetes művészi törekvése, hogy ne a valóságot másolja, hanem lelke érzéseit vetítse ki a vászonra. Ugyancsak jellemzi ez a törekvés William Turner angol festőt is, aki már egyik előfutára lesz az absztrakt festészetnek is. Az impresszionizmus felé pedig a szintén angol John Constable nyit utat, hiszen nála már háttérbe szor-ulnak az alakok körvonalai, szerepüket a színek elsődlegessége veszi át. Ugyanezt a törekvést folytatja a francia Eugène Delacroix is, ő már a kompozíciót is a színekre építi. Az erős érzelmi hatásokra való törekvés jellemzi Theodor Garicault, az előbb említett Delacroix pedig szabadság-szeretetét is vászonra vitte. Kétségtelen, hogy pl. *A Szabadság vezeti a népet* című festményét is a liberalizmus ösztönző hatására festette meg.

Ha mérlegre tesszük a romantika hatását a művészetek fejlődésére, könnyű találni bizonyíté-kokat rá, hogy időtálló formai törekvések ugyanúgy jellemzőek rá, mint a liberalista eszmék nép-szerűsítése. Kétségtelen ugyanis, hogy előkészítette a lelkeket ennek az eszmerendszernek a befo-gadására, tehát igyekezett visszaadni, amit kapott tőle. Segített elterjeszteni a szabadságszeretetet és a szabadságvágyat, tehát a társadalmi változások előkészítésében ugyanolyan fontos szerepet játszott, mint a művészi kifejező eszközök modernizálásában, megújításában. Végül az alkotói szabadság gyakorlati megvalósításának is van olyan szerepe, hogy egyengette az utat a következő évek, évtizedek új stílusirányzatainak befogadása előtt.

H. Tóth István

A magyar barokk páratlan stíluskészségű alakja: Pázmány Péter

Bevezetésül

1. Végezzen kutatómunkát!

- a) Mit jelentenek ezek a szavak, kifejezések?
reformáció, ellenreformáció, református, katolikus, jezsuita, teológia, bölcséleti tárgyak, polémia, ájtatossági művek, esztergomi érsek, Pazmaneum, nagyszombati egyetem, körmondat, barokk
 - b) Jegyzetei alapján egy küzdelmes kor képe rajzolódott ki. Számoljon be a kutatásairól, meglátásairól legalább 3–4 bekezdésnyi szövegművel!
- #### 2. Ismerkedjék meg a Pázmány Pétert bemutató alábbi tájékoztató szövegművel!
- a) Állítson össze egy olyan vázlatot, amellyel bemutatja Pázmány Péter életútját, munkásságát, és kifejezi a korra gyakorolt hatását is!
 - b) Foglalja össze (legalább négy-öt bekezdésben), hogy milyen embernek, politikusnak, hitvitázónak és írónak látja Pázmány Pétert!

Pázmány Péter Nagyváradon született 1570. október 4-én. Mindkét szülője református volt, s 12 éves koráig maga is e hit szerint nevelkedett, ám ekkor, 12 évesen a katolikus hitre tért át.

A kolozsvári jezsuita gimnáziumban, majd Krakkóban tanult, ezután a bécsi jezsuita rendházban filozófiakurzust hallgatott. Pázmány Péter páratlan gazdag teológiai ismereteit a barokk Rómában rendszerezte. Tanulmányai végeztével teológiai doktorrá avatták és pappá szentelték.

Működését a grazi egyetemen kezdte, ahol bölcséleti tárgyakat adott elő. Rövid ideig Magyarországon tevékenykedett, a fellendülő ellenreformációt segítette. Hamarosan vissza kellett térnie Grazba, itt teológiát tanított. Ugyanekkor kezdte meg híressé vált vitáit a magyar protestáns írók munkáival, de közben ájtatossági műveket is szerzett (*Imádságos könyv*).

1607-ben az esztergomi érsek kérésére hazarendelték, s hamarosan Pázmány lett a magyar ellenreformáció vezetője. 1609-ben megtámadta a protestánsok egyik kiemelkedő vezéregyéniségét, Alvinci Pétert (*Őt szép levél*). A katolikus egyház védelmét az *Isteni igazságra vezérlő kalauz* című rendszerező könyvében fejtette ki. Pázmány további vitatkozó munkássága a főműve ellen írt protestáns cáfolatok vagy támadások visszautasításából állott. Közben hatásos szónoki és térítő tevékenységet folytatott (*A római anyaszentegyház szokásából minden vasárnapokra és egynehány innepekre rendelt evangéliumokról predikációk*).

1616 szeptemberében esztergomi érsekké nevezték ki, így a magyar királyság főkancellárja, a politika egyik legbefolyásosabb alakja lett.

Szívós munkálkodást fejtett ki a művelődés intézményeinek létrehívásában: az ő szervezőkészségének, jövőbe mutató erejének köszönhető a bécsi Pazmaneum és a nagyszombati egyetem alapítása.

1637. március 19-én halt meg Pozsonyban.

Pázmány Péter egyéniségére az erő, a nagyvonalúság, a rendíthetetlen akarat és a kivételes műveltség jellemző. Műveiben a szerzetesi szerénység és a világi öntudat egyaránt hangot kap, s megtaláljuk bennük a köznyelv, az úgynevezett népies humor kifejezéseit, stílusfordulatait is.

A nyelvművész Pázmány érdeme, hogy a magyar élőbeszédet szónoki művészetté emelte. Elsőként ismerte el a magyar nyelvet egyenrangúnak a latinnal s más, irodalmilag fejlettebb európai nyelvekkel. Írói munkássága a magyar próza legnagyobb értékei közé sorolható. Tudatosan törekedett a barokk stílus művelésére. Gyönyörű – bár látszatra bonyolult – körmondatai elragadóak nyelvi ízlésükkel, ezért is volt lényeges szerepük a magyarnyelvűség diadalában.

A 20. század nem egy nagy magyar írója is érdeklődéssel fordult írásaihoz, a nyelv és a stílus valóságos kincstárához.

3. Mit gondol, miért a fenti címet helyeztük jelen fejezetünk élére? Hogyan foglalná össze egyetlen jellemző mondatlall a Pázmány Péterről szóló ismereteit?

4. Pázmány Péter a tekintélyét a vitairataival szerezte meg. Ötletesen gúnyolódó tehetségét az *Egy keresztyén predikátortúl S. T. D. P.*¹ Az Kassai nevezetes tanítóhoz Alvinci Péter uramhoz iratott *Őt szép levél* itt következő részlete is bizonyítja.
- a) Olvassa el a vitarészletet, majd gyűjtse össze a szemelvényben előforduló neveket! Kik ők? Mit tud róluk?
 - b) Ki kit és mivel vádolt? Mi ennek a vitának a tényleges alapja?
 - c) Hol és miben érhető tetten a szerző ötletdús gúnyolódó tehetsége?

EGY KERESZTYÉN PREDIKÁTORTÚL S. T. D. P. P.

**AZ KASSAI NEVEZETES TANÍTÓHOZ ALVINCI PÉTER URAMHOZ IRATOTT
ŐT SZÉP LEVÉL**

(Részlet)

Mikor Magyarországra bécsúszának-mászának az Luther és Calvinus után indult tanítók, az püspököket és papokat azzal terhelik és gyalázzák vala az község előtt, hogy uraságokat bírnak; az világi gondviselésre és ország dolgaira vígyáznak; sok jószágot bírnak, maga kevesebbel megelégedhetnének, és méltóbb volna, hogy az urak közzé osztanák, vagy az vitézek tartására fordítanák az ő jószágokat. Magokrúl pedig azt hirdetik vala, hogy ők megelégszenek akármi köz baraszlai² köntössel, jószágot sem kívánnak, hanem ha mindennapi kenyerek meglészen, elég az önekik.

Micsoda tehát az oka, hogy most immár elváltottatták tetszéseket, és uraságokat, fejedelmeknél való tanácsosságokat kívánnak? Nyilván ez elmúlt napokba kitetszék farka rókának; mert ALVINCI PÉTER nem csak vezére volt éltebe Bocskai Istvánnak, de halálakor is testamentáriussá³ lón, és az füst alatt beférkezék a széplaki uraságba, az káptalan házát Kassán elfoglalá, és az kőborlott marhából annyi szépség marada nálla, hogy most is fogason finlenek szép aranyas kardjai. Foktői Máté is, több predikátor társaival, tanácsok és vezérek vala minap az hajdú vitézeknek, és mikor az nagyságos fejedelemmel, Báthori Gáborral meg akarnának békélleni az vitézek, ugyan articulusa ír ázt Foktői, hogy ő Nagysága de facto⁴, mindgyárt valóba, ezer aranyat adjon néki, emellett egy kocsi négy lóval, szőnyegestül, száz ház jobbágyot, udvarházzal és forgó malommal egyetembe. Sőt azt is kívánná, hogy ő Nagysága is éljen az ő tanácsával és tőlle hallgasson. Az több predikátorok is erőssen kaptak kétfelét az füst alatt, és az vármegyéktől hon az keresztyén papok quartáit, hon egyéb egyházi jövedelmet sollicitáltak. (...)

Ezek és több efféle dolgok nyilván megmutatják, hogy azelőtt az catholicus püspökbbe nem az nem tetszett, hogy gazdagok, és az országnak első s legfőbb tagjai lévén, az ország törvénye szerént gondot viseltek az közönséges megmaradásra, hanem az állott gyomrotokon, hogy ti olyanok nem lehettek. Irígységből, nem igazságszeretetből volt az ti vádlástok és csak mesterséges képmutatás volt az ti tettetett szegítségtek, hogy ezzel az nemességet magatokhoz kapcsolnátok, szabadságot adván néki az egyházi jószágnak prédálására. Mert ugyanis semmivel inkább nem terjedett az ti tudománytok, mint ezzel a szabadsággal, amint ő maga Luther ilyen szókkal megírja: *Miúta, úgymond, kezdők hirdetni az evangéliomot, úgy tetszik, ugyan kegyetlen oktanal állatokká változnak az emberek; mert senki semmit nem ád az tanítóknak, hanem kiki mind csak magának kapdos, maga az pápisták idejébe hallhatatlan gazdagságokat adtak az papoknak. Az urak és polgárok csak arra tartják az mi tanításunkat, hogy emellett ragadozhassanak, lophassanak, kiből megteszik, hogy az pogányoknál is alábbvaló löttek az mi hallgatóink.* Ezeket ha én mondanám, tudom nehéz néven vennék az emberek, de Luthertől jó néven vehetik, mint szerelmes⁵ atyjoktól.

5. A fenti szövegmű gépelésekor számos kifejezést jelölt meg a számítógép helyesírási ellenőrző programja a szokásos piros színű hullámvonallal. Az alábbiakról van szó.
- bécsúszának-mászának, Calvinus, indult, vala, előtt, vígyáznak, volna, jószágokat, magokrúl, meglészen, nyilván, kitetszék, volt, lón, beférkezék, elfoglalá, marada nálla, finlenek, békélleni, articulusa, ír, mindgyárt, tőlle, erőssen, vármegyéktől, quartáit, sollicitáltak, catholicus, szerént, ollya-*

¹ S. T. D. P. P.: Szent Teológiának Doctora Pázmány Péter

² baraszlai: boroszlói, azaz a mai Wroclaw sziléziai városból való olcsó szövet

³ testamentárius: végrendeletben kijelölt gondnok, a végrendelet végrehajtója

⁴ de facto: ténylegesen

⁵ szerelmes: szerető

nok, irigységből, vádlástok, szegítségtek, terjedett, mióta, evangéliomot, változának, kiki, tanítá-sunkat, löttek, Luthertől, atyjoktól

- a) Válogassa ki az idegen szavakat, értelmezze őket a jelentésüknek megfelelően!
 - b) Gyűjtse egybe azokat az érdekes, tanulságos példákat, amelyek a magánhangzó-törvényekkel függenek össze! Elemezze is a példatárat!
 - c) Vizsgálja meg a fentiekben azokat a szavakat, ahol a mássalhangzó-törvényeink nyújtanak támpontokat az eligazodásban!
 - d) Melyekben érhetőek tetten a nyelvjárási hatások?
6. Tanulmányozza a fenti szemelvényt bekezdésenként!
- a) Hány mondatból áll az első bekezdés? Milyen viszonyban vannak az itt olvasható gondolatok? Mit hirdetnek „az Luther és Calvinus után indult tanítók”? Milyennek láttatják önmagukat ezek a tanítók?
 - b) Hogyan nevezzük a második bekezdést nyitó mondatot? Mire utal a „kitetszék farka rókának” fordulat? Miféle vádak sorol elő Pázmány? Milyen viszonyt fedezett fel a most olvasott gondolatok és az első bekezdés mondata között? Mi lehetett az író célja ezzel a megoldással?
 - c) Mire mutat rá Pázmány a harmadik bekezdés élén? Értelmezze ezeket a tagadó szerkezeteket!
– *nem az nem tetszett...*
– *hanem ... ti olyanok nem lehettetek*
 - d) Milyen embernek mutatja be az író a vitatársait? Milyen közállapotokra utalnak a Luthertől idézett „ilyen szók”?
 - e) Foglalja egybe a szoros szövegelemzéssel (= explication de texte) szerzett ismereteit, és számoljon be arról, hogy miről s hogyan vitatkozott Pázmány Péter!
7. Olvassa el a következő véleményt, majd vesse egybe a fentebb olvasható vitarészlettel, és értékelje őket! Hasznosítsa fejtegetéseiben a korról gyűjtött tényeket, adatokat, összefüggéseket!
- A nagyhírű kassai prédikátor ellen intézett erősen satirikus mű támadása világosan mutatja Pázmány Péter magabiztosságát és célratörő tetterejét. Alvincit nemcsak vallásában, hanem személyében is nevetségessé teszi.*
8. Ismerkedjék meg ezzel a minősítéssel!
- Az Öt szép levél Pázmány egyik legkiválóbb stílusteljesítménye, ugyanis a satíra, a gúny, a humor, sőt a stílusparódia fordulataival remekel.*
- a) Keressen példákat a fenti részletből ennek a tételmondatnak az igazolására!
 - b) Gyakorolja a vitarészletnek a felolvasását a következő szempontok figyelembevételével!
– Pontos, torzításmentes szövegtolmácsolás.
– Alkalmazkodás a szövegközpontozáshoz.
– A bonyolult mondatszerkezetek értelmes tagolása.
– Az író stílus eszközeinek megfelelő hangulatteremtés.
9. Igazolja, hogy helytálló az alábbi megállapítás!
- Pázmány Péter a színdús jelzőkkel, festői képekkel ékesített, hangulatilag is ható stílust honosította meg. A barokk templomi oltárok végtelenséget érzékeltető oszlopaihoz lehet hasonlítani az ő hatalmas és mégis kecses mondatait.*
10. Foglalja össze ezzel a címmel az ismereteit, meglátásait, nézeteit!
- Pázmány Péter a magyar barokk erős akaratú alakja*
- Hasznosítsa
- az életút-ismertetést,
 - a szómagyarázatokat,
 - az olvasott vitairészletet,
 - az elemzéssel feltárt információkat,
 - az íróval és a stílusával foglalkozó megállapításokat, minősítéseket, valamint
 - a saját véleményét is!

Hegedüs Géza

Petrőczy Kata Szidónia (1662–1708)

Hogy valójában ki volt az első magyar költőnő, nem tudjuk. Minthogy a nőknek mindig volt annyi örülni- vagy keseregnyalójuk, mint a férfiaknak, nyíltan vagy titokban ugyanúgy kifejezték érzelmeiket, mint az apák, férjek, fivérek és fiak. Tehát, ha egy nő megtanult írni és olvasni, megvolt arra is a lehetősége, hogy akárcsak a költői önkifejezésre hajlamos férfiak, ő is versben fejezze ki, ami kikívánczott belőle. És általában a bánat hamarabb igényel költeményt, mint az öröm. Hiszen ha megfogalmazzuk szomorúságunkat, már ez is némiképp vigasztalásul szolgál. Bizonyosra vehetjük, hogy írástudó középkori apácák és művelt reneszánsz hölgyek titokban vagy magánkörik számára írtak azelőtt is magyar verset. (Kétséges például, hogy Szent Katalin verses legendájának ama Sövényházi Márta csupán a másolója volt-e, vagy a latin forrás alapján ő maga írta-e... Én hajlamos vagyok ezt a hajdani apácát tekinteni az első magyar költőnőnek.) De csak a XVII. század második felében ismerünk olyan asszonyokat, akikről hitelesen tudjuk, hogy verseket írtak. Petrőczy Kata Szidónia korában, sőt előbb is, mint ő, Rákóczy Erzsébetnek és Esterházy Magdolnának fennmaradt egy-egy költeménye. És akitől csak egy maradt meg, arról bizonyosnak tekinthetjük, hogy többet is írt. Ami közös bennük és közös Petrőczy Kata Szidóniával – aki igazi ihletett poétaasszony volt, és sokkal szebb verseket írt, mint asszony sorstársai –, az a közös asszonyi bánat, hogy tudniillik a férjük hűtlen, csapodár férfi. De hiszen a férfiak évezredek óta szakadatlan szerelmi lírájának is alighanem a leggyakoribb témája a bánkódás a szeretett nő hűtlensége vagy közömbössége miatt. A boldog szerelemnek ritka a jó költészete, a kesergő szerelem azonban korszerű minden társadalmi formában. Ez a téma sohasem avulhat el. Amíg lesz csapodár férfi – és ennek még igen nagy perspektívája van az eljövendő évezredekre is –, Petrőczy Kata Szidónia ugyanúgy aktuális költőnő marad, ahogy Catullus időszerűsége is biztosított, amíg csalfa nő leszen e földi világban.

S minthogy ez az oly gyakran szomorúságra kényszerült néhai Pekry Lőrincné nemcsak szokatlanul műveltebb volt, mint korabeli asszonytársainak nagy része, hanem jó formaérzékű, a költészet szakmai dolgaihoz is értő, érzelmeit élményadóan megfogalmazni tudó igazi költő volt, mégiscsak őt kell első hivatásbeli költőnőnknek tekintenünk, és az előzőket sajnálatra méltó, de mégiscsak dilettáns úraszonyoknak. (Ez persze megint nem vonatkozik Sövényházi Mártára – ha valóban ő írta a Katalin-legendát, akkor ő az első, mert aki azt írta, valódi költő volt.)

Petrőczy István báró gazdag és tekintélyes főúr volt, sőt Thököly Istvánnak, a későbbi kurucvezér apjának. Mindketten odatartoztak a Wesselény Ferenc nádor köré csoportosuló földesurak köréhez, akiknek mozgalomig sem jutó politikai tervezetéseit a bécsi, nemzeteket igázó hatalom Wesselényi-összeesküvésnek nevezett el (már Wesselényi halála után), és vérbe fojtott, mielőtt valamit is próbáltak volna. Petrőczyék Trencsén megyei várát ostrommal bevették, a várúr és családja Lengyelországba menekült. Ott Petrőczy egy ideig a bujdosók vezére, s minthogy felesége korán meghalt, kislánya baráti családnál nevelkedett a hontalanságban. Később a fiatal Thököly Imre vezérletével fellángolt az első kuruc szabadságharc. A tizennyolc éves Kata Szidónia ebben az időben kerül újra haza. Sokat olvas, szereti a verseket, jól ismeri Balassi és Rimay költészetét, buzgó evangélikus, elragadják azok a német könyvek, amelyeket a pietizmus szellemében írtak. Ez a pietizmus a protestantizmus akkor hirtelen népszerűvé vált német áramlata, amely a vallásosság érzelmes, nem észokokkal teologizáló, hanem szívvel átélt élményét tanítja, afféle hitbéli szentimentalizmus. Nálunk is számos híve akadt. A németül is, latinul is tudó Petrőczy Kata Szidónia leánykorában is, asszonykorában is, betegségekkel nyüglődő végső éveiben is fordít pietista hitbuzgalmi elmélkedéseket. Még hozzá igen választékos, szépen fogalmazott magyar nyelven. Csak a bánatok hiányoznak, hogy igazi költő legyen belőle. Hanem ezután bőségesen kijut számára azokból is.

Pekry Lőrinc daliás, kedves szavú és világeletében csapodár férfiú volt. Csapodár a szerelemben is, a hitbéli ügyekben is, a politikában is. Bethlen Miklós féltestvére (Bethlen anyjának második házasságából származott fia), a költőnő unokabátyjának, Thököly Imrének iskolatársa, sokáig jó barátja, harcos híve, idővel árulója. Olyan ember, akibe a nők első látásra beleszeretnek, és aki első látásra lángol fel az asszonyokért. Nagy szerelemmel kezdődik tehát a házasságuk. De Kata Szidónia maga a rendíthetetlen állhatatosság. Neki nincs több szerelme, csak Pekry Lőrinc, neki nincs más hite, csak a pietista luthera-

nizmus, neki nincs más meggyőződése, csak a Habsburgok ellen küzdő kuruc politika. Pekry pedig csélschap. Feletébb hűtlen férj, vallását pillanatnyi érdekek szerint változtatja, kurucból könnyen válik labancá, labancból kuruccá. Főtitst volt Thökölynél, még főbb titst a Habsburgok seregében, annál is főbb titst majd Rákóczi mellett. Feleségének élete szakadatlan szomorúság: egyszerre fáj neki férje hűtlensége, árulása és hitehagyása. Mégsem tudja nem szeretni. Bánatai éppen azért oly mélységesek, mert mindig szereti az állhatatlan férfit, aki oly kedvesen szokott pillanatokra visszatérni hozzá. És amikor Pekry egy újabb páfördulással labancból újra kuruccá válik, és Rákóczi mellé áll, akkor a császári hatalom helyette feleségét fogja el és veti börtönbe. Rákóczi csak nagy nehezen tudja kiváltani a kitűnő asszonyt, akit sokkal többre becsül, mint férjét. Rákóczi biztosít otthont a költőnőnek előbb Huszton, azután Beregszentmiklóson, ahová a sokat szenvedett asszony már betegem érkezék. De talán itt állította össze és írta le szép betűkkel mintegy ötven versből álló énekeskönyvét, szenvedéseinek verses tanúvalomásait.

Ezek az énekek mind az érzékeny asszony szenvedéseiről és szorongásairól szólnak. Bánatosan szerelmes költemények, a haza sorsán aggódó lélek félelmei, buzgó könyörgések az egek urához a bajba jutott szerettekért. Nemegyszer – Balassi példájára – odairja, hogy melyik nótá dallamára lehet énekelni vagy inkább dúdolni. Mert hát ezek a finom, szorongásokkal teljes, vigaszra váró dalok igazán nem alkalmasak a hangos éneklésre. Mintha örökös sóhajtozás lengene a poétaasszony egész költészete fölött. Ha formavilága nem örökölte volna a Balassi-Rimay-féle reneszánsz rímjátékot, ha gondosan kiművelt nyelvezete nem vallana annyira a kor barokk ízlésére, azt kellene mondanunk, hogy a szentimentalizmus hazai előfutára.

A Rákóczi-szabadságharc bukását már nem élte meg. Negyvenhat éves volt 1708-ban, amikor meghalt. Nemsokára pedig olyan kor következett a kuruc bukás utáni Magyarországon, amelyben szinte nem is volt magyar irodalmi élet. Petröczy Kata Szidónia versei tehát ismeretlenül lappangtak, hatásuk nem lehetett a következő nemzedékre. S amikor a XVIII. század végső negyedében a felvilágosodással újrazedődik a magyar irodalom, senki se tudja, hogy a hajdani pietista elmélkedések fordítóasszonya verseket is írt. Kallódó énekeskönyvét csak 1860-ban találták meg. Kívül maradt tehát az élő irodalom folyamatán, holott a maga évtizedeinek legjobb magyar költője volt. Így támadt fel mint kuriózum, mint érdekes irodalmi emlék a kuruc korból. Pedig sokkal több ennél. Kár, hogy az antológiákba is legfőlőbb egy-két verse szokott belekerülni. Érdemes lenne egész életművét felfedezni magunknak, hiszen ez az egész költői életmű belefértne egy kis kötetkébe.

A költőnő halálának 200. évfordulója alkalmából közöljük Hegedüs Géza korábbi írását. 2001-ben megjelent egy kötetben a teljes életmű, méghozzá a költőnő ránk maradt kézírásos verseskönyvének hasonmás kiadásával együtt. A 188 oldalas, kemény kötésű kötet 2240 Ft-ért kapható a Trezor Kiadónál. (1149 Budapest, Egressy köz 6. Tel.: 363-0276, fax: 221-6337, e-mail: trezorkiado@trezor.t-online.hu)

Ha tetszik kérésém, ne bocsásd üressen
 Én fohászzkodásimot,
 Had vidulyon szivem, s téged áldgjon lelkem,
 Szüntesd sok siralmimat!

Ha penig tovább is ez öldöklő tövis
 Sérti akaratombul
 Szomoru szivemet, kérlek, hogy hitemet
 Erősics jó völtödbul,
 Ha holtig is érzem ostorodat, vészem
 Jo szivel mint Atjántul.

Csak Jóbnak türesét, Ábrahámnak hitit
 Ölsad az én szivembe,
 Én reménségemet s erőtlenségemet
 Támogasd, hogy semmibe
 Ellened ne vétsek, csak tenéked éljek,
 Bizzam igiretedbe!

Bocsásd meg bűnömet, melyekkel ellened
 Vétvén sujtólasídat,
 Vontom bús fejemre, szomoru lelkemre
 Ez látogatásídot,
 Adgyad, hogy hasznára és lelkem jóvára
 Érezsem ostorídat!

Ha tetszik kérésém ne bocsásd üressen,
 Én fohászzkodásimot,
 Had vidulyon szivem s téged áldgjon lelkem,
 Szüntesd sok siralmimat!
 Ha penig tovább is ez öldöklő tövis
 Sérti akaratombul
 Szomoru szivemet, kérlek, hogy hitemet
 Erősics jó völtödbul
 Ha holtig is érzem ostorodat vészem
 Jo szivel mint Atjántul
 Csak Jóbnak türesét, Ábrahámnak hitit
 Ölsad az én szivembe,
 Én reménségemet s erőtlenségemet
 Támogasd, hogy semmibe
 Ellened ne vétsek, csak tenéked éljek
 Bizzam igiretedbe
 Bocsásd meg bűnömet melyekkel ellened
 Vétvén sujtólasídat,
 Vontom bús fejemre szomoru lelkemre
 Ez látogatásídot
 Adgyad, hogy hasznára és lelkem jóvára
 Érezsem ostorídat

Szentkúti Károlyné

Nagy László költészetének értékörző jellege

Két vers elemzése

Adjon az isten

*Adjon az Isten
szerencsét,
szerelmet, forró
kemencét,
üres vékamba
gabonát,
árva kezembe
parolát,
lámpámba lángot,
ne kelljen
korán az ágyra
hevernem,*

*kérdésre válasz
ő küldjön,
hogy hitem széjjel
ne dűljön,
adjon az Isten
fényeket,
temető helyett
életet –
nekem a kérés
nagy szűgyen,
adjon úgyis, ha
nem kérem.*

Adjon az isten, adjonisten! – lépett be a házba régen a vendég. Fogadjisten! – köszöntötték a háziak. Ezekkel a Nagy László-versekkel szeretnék én is belépni kis időre Önökhöz vendégségbe, letelepedni az otthonukban néhány percre. S mint afféle rendes vendég, megosztom Önökkel azt, amit a batyumban hoztam: néhány gondolatot a versek kapcsán. Milyen módon közeledhetünk hozzájuk, miként hozhatjuk közel diákjainkhoz is őket.

Adjonisten, adjon az isten! – teljesebb formájában *Adjon az isten szerencsés jó napot, adjon isten áldást, békességet!* – kívánták egymásnak elődeink. Olyan régiek ezek az üdvözlő formulák, hogy következtetni tudunk belőlük egy archaikusabb, ősből világrépre.

Arra, hogy a kimondott szónak mágikus erőt tulajdonítottak őseink, hogy úgy vélték, amit kimondanak, az megvalósul. Ezért adtak óvó-védő neveket gyermekeiknek, ezért foglalták ugyancsak a névbe a nekik kívánt tulajdonságot is: Győző örök győztes legyen, Károly éppen olyan erős és gyors legyen, mint a karvaly, hiszen ebből ered a név (Karuly = karvaly, régi totemnév), Ákos a fehér sólyom ügyességével és éles látásával bírjon, Eszter legyen olyan ragyogó, akár a csillag.

Hittek abban, hogy a szónak gyógyító ereje lehet, de rontásra éppúgy fölhasználható. Régi népdalaink, mondókáink még őrzik ennek nyomait. Ki ne ismerne az *Ess eső, ess...* kezdetű dalocskát? S vajon ki gondol közülünk arra, hogy ez a termékenységvárászló szövegek közül való?

Erdélyi Zsuzsanna *Hegyet hágék, lőtől lépék* című kötetében összegyűjtötte archaikus népi imádságainkat. Azt írja ennek a kötetnek a bevezetőjében, hogy minden imádság szómágia, a szó bűvös erejébe vetett hit megnyilatkozása, hiszen az ima kapcsolatot teremt az ember és az isten, istenség között. Az imák

keresztény elemei mögött azonban fölsejlenek a korábbi, pogány világ képzetei: elődeink a szó erejével üzték el a rontást, az ártó betegségdémonokat, vagy védekeztek a kísértések egyéb formái ellen.

A köszönéseink jó része is a varázsserejű szóban való mágikus hitet hordozza, de ma már ritkán gondolunk rá, hogy a Jó napot! mögött valódi tartalom, a jó, a szerencsés nap kívánása húzódik meg.

Nagy László fiatal ember, alig múlt húszéves, mikor ez a költemény született, csoda még számára a világ. Az a kíváncsiság és tisztánlátás jellemzi a költőt, ami a gyermeki képzeletet is működteti. A nyelv szavai is gazdag kincsesbányát jelentenek ennek a szinte gyermekien naiv képzeletnek. Rácsodálkozik üdvözlő formuláinkra, s ebből az élményből születik a vers. Mágikus hatású szöveg lesz így maga is. A ráolvasó varázsszövegekkel vagy archaikus imádságainkkal éppúgy rokonságot mutat, mint a himnuszokkal, mégis teljesen üde és természetes, akár egy dal.

Mi a titka? Talán az, hogy a benne lévő szavak nagyon is tárgyias, hétköznapi jelentésűek, de ha jobban mögéjük gondolunk, mindegyik hordoz valami tágasabb jelentést is, s ezzel azonnal kitágul asszociációs mezője. Hadd osszam meg Önökkel, hogy nekem mit jelentenek Nagy László szavai!

A bányába, a mélybe induló bányászok köszönése és jelszava még ma is a *Jó szerencsét!* Talán éppen azért, mert tudják, nemcsak rajtuk múlik, mi történik velük, ki vannak szolgáltatva valami náluk hatalmasabb erőnek. S éppen ezért a szerencse segítheti csak őket, hogy épségben és egészségben visszatérjenek. Zrínyi Miklósnak, a költőnek híres jelmondata sem volt más: sors bona, nihil aliud, vagyis csak jó szerencse, semmi más! Nagy László megszólítottja az Isten, tőle várja a jó szerencsét, kívánságainak beteljesítését. Fohászkodik, mint ahogy a fiatalok szoktak

az életútjuk kezdetén, megfogalmazza mindazt, amit szeretne elérni az életben.

„Adjon az Isten szerencsét,/ szerelmet, forró/ kemencét...” Szépen alliterál a szerelem a szerencse szóval (ilyen alliteráció másutt is szerepel a szövegben), s mellé ott van a forró kemencének a kívánsága – nem csupán a melegség, hanem a meleg otthon, a harmonikus családi élet képzetét keltve. Nagy értéknek tűnnek a faluból városba szakadt, az otthon melegét nélkülöző költőnek. De nemcsak neki érték mindez, mindnyájunkban ott van a vágy erre a harmóniára.

Nagy László a ritmussal és a rímekkel is játszik. Ezért van, hogy a sorok áthajlanak egymásba, megerősítve a szöveg ráolvasásjellegét. Ugyanakkor a szabályosan ismétlődő 5-3 szótagszámú sorok rövidségükkel fiatalos sürgetést, türelmetlenséget is sugallnak. (Akárcsak egy mai rap-szöveg – gondolhatjuk.)

„...üres vékamba/ gabonát...” – folytatja a költő. A gabona az élet ígérete és lehetősége, nem véletlenül kívántak elődeink bort, búzát, békességet egymásnak. S nem véletlenül hívják még ma is életnek a gabonát bizonyos vidékeken. Legszebb imádságunk is így fohászkodik: „mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma”.

De legalább ilyen fontos a társ. „Árva kezembe parolát” – írja a költő, vagyis legyen emberi társam, akivel megoszthatom bánatomat és örömeimet. Érdekes az árva szó archaikussága is: nem főnévként, hanem jelzőként használja a szerző, a magányosság, a védtelenség kifejezésére. A legfontosabb emberi értékeink egyike a barátság, szép metaforája ennek a kézfogás, az emberi egymásrautaltság és szövetség jelképe.

Mint ahogy érték a lámpafény képével kifejezett értelem is („...lámpamba lángot...”). A világosság ősidők óta szemléletes megfelelője a tudásnak. Az ember legfőbb büszkesége az értelem világossága, amely kiemeli az állatvilágból, ami képes vele feledtetni a saját kicsinységét. Pascal, a felvilágosodás jeles alakja ezt írja: „Nádszál az ember, semmi több, a természet leggyengébbike, de gondolkodó nádszál.” Vagyis semmik lehetünk a sors, a végzet kezében, de legalább tudunk róla, hogy azok vagyunk. Ez az emberi nagyszerűség fokmérője. Pascal, aki híres ter-

mészettudós és filozófus egyszerre, azt hangsúlyozza, hogy „...minden méltóságunk a gondolkodásban rejlik”.

Csakhogy az emberi értelem, a tudás fonákja a képtelkedés. Ugyanannak a dolognak színe és visszája. Hiszen éppen a tudás megkívánása által szakadt el az ember istentől, s hitte magáról, hogy bármit megtehet. Gondoljunk csak a bibliabeli történetre! Ádám és Éva a tudás fájáról eszik, hogy hasonlatossá váljék Istenhez. Büntetéstük a Paradicsomból való kiűzetés. Pedig milyen jó volt hinni! A boldog bizonyosság, a harmónia állapotában, az Édenben létezni, amikor még nem kellett kételyekkel gyötörnie magát az embernek, amikor gondviselőként védelmezte és óvta valaki. Nagy László ezért a védelemért és bizonyosságért fohászkodik: „...kérdésre választ/ ő küldjön,/ hogy hitem széjjel/ ne düljön...” Benne van ebben a kérlelésben a felnőtt létűl való félelem, a gyermeki ártatlanság utáni vágy is. Mert a tudás megszerzése beavatódás, de a beavatódás egyben ennek a régi édeni idillnek az elvesztését is jelenti. Erdemes felfigyelni az igehasználatra! A ledőlő oltár látványként kísért a szövegrészletben.

Majd ismét az imaformula következik a versben: „adjon az Isten...” A látszólag egységes szövegben ez a megismételt sor valamifajta összegzést készít elő: vagyis a költemény belső szerkezetét tekintve több egységből építkezik. Mindazt, amit eddig kívánt a költő, így foglalja össze: „temetők helyett életet”, azaz ne a pusztulást és a pusztítást szolgálja az isteni akarat, hanem az életet, a jövőt. A költemény az 1944-45-ös verseket tartalmazó *Galambcsőrök* ciklusból való. Magyarország ekkori állapotát ismerve ez talán az egyik legfontosabb kérdés, valóban minden benne van, amit egy háború sújtotta nemzedék elmondhat a világról.

A vers – egy pillanatnyi tünődés után – a kérésekhez fűzött csattanószzerű zárlattal ér véget: „nekem a kérés/ nagy szégyen, adjon úgyis, ha/ nem kérem.” Balassi vagy Ady istenes lírájával rokon hang ez. Nem a szolgálai alázatos, hanem az öntudatos ember hangja, aki azonban bízik az isteni szeretetben és jószágban.

Adjon az isten! – kívánom Nagy László szavaival én is. S hogy mit is? Ezt már mormolja el ki-kí magában.

Nagy László: Ki viszi át a szerelmet

*Létem ha végleg lemerült,
ki imád tücsök-hegedűt?
Lángot ki lehel deres ágra?
Ki feszül föl a szivárványra?
Lágy hantu mezővé a szikla-
csipőket ki öleli sírva?
Ki becéz falban megeredt*

*hajakat, verőereket?
S dúlt hiteknek kicsoda állít
káromkodásból katedrálst?
Létem ha végleg lemerült,
ki rettentí a keselyűt!
S ki viszi át fogában tartva
a Szerelmet a túlsó partra!*

Némileg rokona az *Adjon az isten* című versnek ez az alkotás is, ez is a fiatal költő műve. De ez már egészen másfajta személyiség élményeiből táplálkozik. Az ötvenes évek történelmi megpróbáltatásai Nagy Lászlót mélyen megrendítették. Az átélte események hatására megváltozik verseinek korábbi hangvétele. A költő súlyos lelki válsággal küszködik, a korábbi derűs, optimista szemlélet, az önmagában és másokban való bizonyosság eltűnik verseiből. Kapaszkodót keres a létezéshez, ezért írja megrendítően szép ars poeticáját. Ars poetica: költői, művészi hitvallás. Tanúságtétel arról, hogy mi a művészet feladata a világban, hogy mire való a vers. Ezzel a kérdéssel szinte minden valamirevaló alkotó szembekerül. Nagy László versében az a különleges, hogy nemcsak a költő feladatáról, hanem a hinni akarásról is szól. Arról, hogy miként dacol az ember saját mulandóságával és a silánysággal.

„*Létem ha végleg lemerült*” – indítja a versét a költő egy feltételes összetett mondatral. Vagyis mi lesz utánam, mi lesz a halálom után, gondolhatnánk. De többet jelent ennél ez az első sor. Noha a költő egyes szám, első személyt használ, itt nem saját elmúlására gondol mégsem. Hanem arra, hogy mi lesz egy olyan világ megsemmisülése után, amely még fontosnak tartotta mindazokat az értékeket, amelyekben ő is hisz. A létem és a lemerül szavak összeállítását pedig fölédízheti bennünk a mitológiából ismert alvilági feledés folyóját, a Létét.

A rövid, mindössze 14 soros vers 8 mondatból épül fel. S ezek a mondatok költői kérdéseket sorakoztatnak a vers első felében. A kérdések arra vonatkoznak, hogy ki fogja mindazt képviselni, ami igazán fontos, ki lesz, aki elvégzi az értékörzés feladatát? De hát miféle értékek olyan fontosak a költőnek? – kérdezhetnénk.

S a vers megadja a választ, a kérdések ugyanis egy-egy költői képet rejtenek. „...*ki imád tücsökhediget?*” – folytatja a költő az első sort. A sajátos szóelemény sokféle asszociációt indíthat el bennünk. A zene, a muzsika s a zenélés a költői tevékenységgel rokon már az ókor óta. Vagy talán még ősbibb együvé tartozásuk: egy olyan korból való, amikor még csak összművészet létezett, amikor szó, zene, tánc mágikus, vallásos rítusként együtt hatott. A látszólag haszontalan tücsökgzene azt sugallja, hogy a költészetnek nincs gyakorlati haszna, mégis szegényebb lenne nélküle a világ. Nem hiába születnek meg *A tücsök és hangya* fabula modern változatai, a művészet ma sem ér kevesebbet, mint a legkorábbi időben: élni segit.

Új kép következik, de ez is a természeti világból való: „*Lángot ki lehel deres ágra?*” A láng metaforája a melegségnek, a teremő erőnek. Ez az életerő formál a deres ágból virágos gallyat, ez képes a pusztulás ellenében az élet megújulását hirdetni. A tavasz – tél toposz is benne szerepel a képben.

A következő költői látomás már szakrális jelleget hordoz: „*Ki feszül föl a szivárványra?*” Egyrészt a fölfeszül ige juttatja eszünkbe a krisztusi áldozatvállalást, másrészt a szivárvány szó biblikus tartalma. A Noénak feltűnő szivárvány az ember és Isten között kötött szövetség, s ezáltal a remény jelképe. Nagy László kérdése tehát arra vonatkozik, hogy lesz-e, aki önfeláldozó magatartásával belopja a reményt az emberi lelkekbe, akkor, amikor minden kétségbejötőnek tűnik.

„*Lágy hantu mezővé a szikla/csapóket ki öleli sírva?*” – sorjázik az újabb kérdés. Ebben a képben a finom erotika mellett ott van a terméketlenségből termővé alakítás fájdalma és szépsége. A meddő szikla, akár egy asszonyi test, az ölelés hatására lesz az élet ígéretével terhes. Az ölelés motívumában pedig az is benne rejlik, hogy el kell fogadnunk az életet, mintegy magunkénak elismernünk, még akkor is, ha néha meddőnek és céltalannak tűnik, csak ez lehet a létezésünk alapja.

A következő sorokban fölsejlik egy kedvelt balladai motívum. A régiek hiedelme szerint minden épülő új ház véráldozatot követelt. Ennek a babonás elképzelésnek az elemei tűnnek fel *Kőműves Kelemené* című népballadánkban is. Déva várát felépíteni csak egy asszony befalazása árán tudták a kőművesek. Nagy László verssorai azonban nemcsak erre a motívumra utalnak, hanem a „becéz” szóval a gyengédséget, az asszonyi szépségnek örülni tudás képességét állítja elénk. A képen tovább töprengve pedig eszünkbe juthat a növényi gyökérzet – szép metaforájára lehet a haj –, amely képes még a kietlen sziklafalon is megmaradni, bizonyítva ezzel az élet diadalát.

A dúlt hit helyreállítására fölépített katedrális ismét a keresztény hitvilágból vett kép. A hit bizonyosságára lenne szükség a kételkedés ellenében. Hinni azonban nem olyan egyszerű. Ezért épül a katedrális káromkodásból, vagyis nehéz tagadások árán. A hinni akarás és a hitetlenség csatájából végül a hit kerül ki győzelmesen. Gyötrő fájdalom és keserűség közepette született, kikínlódtott érzés ez, de éppen ettől olyan értékes.

A vers innentől kezdve megörzi ugyan kérdő jellegét, de a költő a mondatvégi kérdőjeleket felkiáltójelekre cseréli le. Azt a bizonyosságot akarja bennünk ezzel erősíteni, hogy igenis lehetséges az értékek őrzése. Ezt a második egységet a megismételt nyitó sorral indítja: „*Létem, ha végleg lemerült...*” A folytatás azonban más, mint a vers elején. A keselyű, mint dögevő halálmadár jelenik meg, az általa hordozott rontást kell elűzni. Megidézi ez a görög mitológiából Prométheusz, akinek úgy kellett bűnhődnie, hogy a Kaukázus sziklájához láncolva egy keselyű tépte folyton megújuló máját. A végtelen szenvedés ellenében ott van Prométheusz önfeláldozó merészsége, hiszen az emberek kedvéért lopta el a tüzet, hogy képesek legyenek kiemelkedni állati létükből.

Vagyis ismét csak az áldozattól vissza nem riadó magatartás lesz értékké.

Az utolsó kép valószínűleg mindnyájunk számára ismerős. A veszélyből kölykét elmenekítő állapot jelenik meg. Ahogy az állatnak a kölykét, úgy kell a költőnek is átmenekítenie a szerelmet a túlsó partra. A nagybetűvel írt Szerelem szó jelzi, nem egyszerűen férfi-nő kapcsolatról van itt szó. A szerelem is érték, a jövődönék, az életnek az ígérete. A túlsó part pedig ismét túlmutat a konkrét jelentésen: élet és halál között feszül a híd, amelyen a költőnek át kell jutnia. Át kell adnia az élet üzenetét az embereknek, mielőtt

léte végleg lemerül, vagyis mielőtt elnyelné a felejtés folyója.

Nagy László költeménye azt bizonyítja, hogy szerzője nem véletlenül használta a bizakodás és bizonyosság felkiáltójeleit. Hiszen Nagy László régésrég halott. A költő azonban átjutott a túlsó partra, nem nyelte el a felejtés; bennünk, mindannyiunkban él tovább. S költészetével együtt él az a szemlélet is, amely a pogány magyarság sámánhitéhez köthető: a szó mágikus erejében való hit. A költő a szó varázslója, a modern kor sámánja, aki mindnyájunkért szót emel egy túlvilági hatalomnál.

Módszertani ötletek:

Nagy László költészetét bemutatni lehetetlen vállalkozásnak tűnik 12. évfolyamon, ahol 1-2 óra jut a 20. század második felének legjelesebb magyar lírikusaira, mert hajt az idő, május elején már írásbeli érettségi, s addig még a korábbi évfolyamok anyagának ismételtesére is szükség lenne. Egy teljes portré megrajzolása sok időt vesz igénybe, különösen ott, ahol a diákoktól idegen a modern líra eszköztára. Ezért használtam fel a technikát, a számítógépes diasort (Power Point). Itt Nagy László művészetéről átfogó, de vázlatos képet kapnak a diákok, s ebbe a vetített portréba szöttem bele a két vers átfogó elemzését. A diasoron is található feladatok, sőt házi feladat is, hogy a tanulók figyelmét ébren tartsuk, s hogy öntevékenyen is dolgozzanak. Javaslom, hogy amennyiben lehetséges, a diákok kapják kézbe a diasor nyomtatott változatát, ezt bővíthetik saját órai jegyzeteikkel. Úgy vélem, középszinten érettségizők számára ennyi elegendő. Azok, akik emelt szinten kívánnak érettségit tenni, ezt az alapot néhány „kortárs” költő Nagy Lászlóról szóló versének elemzésével egészítsék ki. Javaslom Orbán Ottó *Nagy László* és Petri György: *N. L. emlékére* című verseit.

Hivatkozások:

1. A klasszicizmus és szentimentalizmus irodalmából, összeáll. Burgyán Attila, Holnap Kiadó, hely nélkül, 1993. 20. p.
2. Erdélyi Zsuzsanna: Hegyet hágek, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok, Magvető, Budapest, 1976. 39. p.
3. Kálmán Béla: A nevek világa, Csokonai Kiadóvállalat, Debrecen, 1989.
4. Madocsa László: Irodalom IV. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995. 351–364. p.
5. Nagy László: Versek és versfordítások, Magvető, Budapest, 1978. 9. p.
6. Tolcsvai Nagy Gábor: Nagy László, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1998. 70–93. p.
7. A diasor képeinek forrása az internet. A 17 diából kettőt ízelítőként közlünk.

Otthoni feladat

- Válaszd ki valamelyik előbb bemutatott alkotót, s készítsd el a róla szóló vers műelemzését min. 1,5 oldalon!
- Munkához használd a könyvtárat vagy az internetet, de ne felejtssd el a hivatkozás szabályait betartani!

Doncsesz Etelka

Az irodalomtanítás műhelyében. Az álom mint szerzői megoldás Cicerónál és Dosztojevszkijnél

Tananyag: az álom szerepe Dosztojevszkijnél

Témakör: Dosztojevszkij életműve

Osztály: 11. osztály

Az óra célja: a kiválasztott szövegek értelmezésével kísérletet teszünk arra, hogy megértsük, milyen módon és céllal használható az álom-motívum irodalmi szövegekben. Célunk, hogy mintát adjunk arra, hogyan variálható egy-egy motívum különböző korok és szerzők szövegeiben, és megéreztessük az „együttolvasás” lehetőségeit.

Idő	Az óra menete	Munkaformák, módszerek, megjegyzések
1–10.	<p><u>Előzetes házi feladat:</u> a tanulók olvassák el Dosztojevszkij <i>Egy nevetséges ember álma</i> és Cicero <i>Scipio álma</i> című szövegét. Megfigyelési szempont: - Milyen szerepe van az álomnak az olvasott szövegben?</p> <p>[a szerkesztés szempontjából érdekes, keretes szerkezet létrehozása; eltávolítás a valóságtól, fikció, misztikum, meseszerűség érzékeltetése.]</p> <p><u>Szervezési feladatok;</u> * <u>Ráhangoló kérdés:</u> Mi jut eszetekbe az álomról? [<u>Várható válaszok; táblakép 1.</u>]</p>	<p>A tervezett óra idején a tanulók már foglalkoztak Dosztojevszkijjal, vannak előzetes ismereteik. Mivel 11.-es osztályról van szó, lehet alapozni arra, hogy ismerik az ókori irodalom, történelem és mitológia középiskolában elsajátítandó részeit. A téma összetettsége miatt, lehetőség szerint dupla órát szánunk rá.</p> <p>A ráhangoló kérdésre adott válaszokat a tanár vázlagszerűen (egy-egy szót) felírja a táblára, az óra megfelelő részén így majd lehetséges lesz a visszautalás.</p> <p>Tanári kérdés, válaszok. Frontális munka.</p>
10–25.	<p>Második egység (óramozzanat) A két mű értelmezése:</p> <p>Feladat: az álomról általánosságban megfogalmazottak és az otthon (H. F.) elgondoltak szerint, milyen funkciókat tölt be az álom a két szövegben.</p> <p>Táblakép 1. és 2.</p>	<p>Csoportmunka. Két csoportot hozunk létre az egyes művek vizsgálatára – szöveghasználat kötelező! Közös munka, megbeszélés: A kapott válaszok rögzítése a csoportok egy-egy képviselőjétől a táblán; kiegészítések a tanártól, vagy a másik csoport tagjaitól.</p>
25–35.	<p>Harmadik egység (óramozzanat): Részletezés:</p> <ul style="list-style-type: none">— Mit értünk „igazság”-on?— Keressetek ide tartozó szöveghelyeket!	<p>Csoportmunka, megbeszélés, tanári közlés (a következő szakaszokban is). Amennyiben szükséges, a másik csoport vagy a tanár kiegészítheti a kapott válaszokat.</p>

	<p>[Cicero: - <i>Mi történik a meghalt emberek lelkével? Mi a lélek rendeltetése?</i> - <i>A hírnév nem adhat örök életet;</i> - <i>Csak az erény az, ami igazi dicsőséget hozhat;</i> - <i>Az embernek csak a teste halandó;</i> - <i>Az örök az, ami mindig mozog;</i> - <i>Ami önmagától mozog, az nem születhet, és nem pusztulhat el;</i> - <i>Az önmagától eredő mozgás csak a lélek tulajdonsága egyedül; stb.]</i></p> <p>[Dosztojevszkij: - <i>Amit a főszereplő álombeli utazása során megtudott;</i> - <i>Idézet 1.; Idézet 2.]</i></p>
30– 55.	<p style="text-align: center;">Negyedik egység (óramozzanat)</p> <p>— Térjünk át a motívumokra!</p> <p><u>Csillag:</u> — Miért emeltétek ki? A választ támasszátok alá idézetekkel! Mit gondoltok, van különbség a két mű hatása, olvasata között attól függően, hogy az olvasó ismeri-e mindkét művet?</p> <p>[<i>Idézet 3.; Idézet 4. Igen, van különbség. A Cicero-szöveg mélyebb értelmet adhat. A Dosztojevszkij művet magában olvasva is sejthető, mire utalhat a csillag, de nehezebben fogalmazható meg.</i>]</p> <p>— Tudjátok-e, milyen jelentése van a csillagnak a keresztény szimbolikában? Milyen példákat tudtok hozni? Eltérő-e ez a Cicerónál olvasottaktól?</p> <p>[<i>A mennyei, isteni szférához kapcsolódik, ezt általában kék, csillagos éggel jelzik. Apokalipszis; betlehemi csillag; jövődőlő, útmutató funkció. Szűz Mária ábrázolásai. A Cicerónál olvasottaktól eltérő ez a jelentés, legfeljebb a jövődőlő funkció köthető ide, inkább Dosztojevszkij írásához kapcsolható útmutató szerepe miatt.</i>]</p> <p>Szemléltetésül a csillagkörökhöz: Ábra 1.</p> <p><u>Öngyilkosság:</u> — Hogyan fordul(na) elő a két műben?</p> <p>Milyen motiváció merül fel? Ismét használjátok a szövegeket! Hasonlítsátok össze a két esetet!</p> <p>[<i>Cicero: Idézet 6.; Dosztojevszkij: Idézet 7.</i></p> <p><i>Cicero: a tudás, az igazság megszerzése a cél, azaz pl. mi a lélek rendeltetése</i> <i>Dosztojevszkij: „minden mindegy”, akkor akarja megtenni, amikor nem lesz minden mindegy, álmban teszi meg. Megjelenik a kislány, már nem „mindegy minden”, mégsem teszi meg valójában.]</i></p> <p>— A katolikus vallás mit mond az öngyilkosságról?</p> <p>[<i>Bűn; az öngyilkosságot elkövetett ember teste nem kerülhet megszentelt földbe; az életet Isten adta, csak ő „veheti el”.]</i></p> <p>— Mennyiben áll ez összhangban a két műben olvasottakkal?</p> <p>— Emlékeztetek-e arra, hogy hová céloz a „nevetséges ember”?</p> <p>(A kérdés arra irányul, hogy észreveszik-e a gyerekek, hogy az ébrenlét állapotában mindvégig fölbőlvérsről van szó, és az álomban, amikor a tett megtörténik, szíven lövi magát a főszereplő.) [Irányított kérdések:]</p> <p>— Van-e ennek jelentősége? Hol az ember lelke? Lélekről van szó? [Emlékeztető: Platon: <i>Lakoma</i> c. művére!]</p>

55–60.	<p style="text-align: center;">Ötödik egység (óramozzanat)</p> <p>— Az eddigiek fényében mit jelenthetnek az olvasott művek címei? <i>[Scipio álma: utalhat az álomlátásra mint a tudás megszerzésének alkalmára; mint kapcsolatteremtésre különböző idősíkok és létformák között;</i> <i>Egy nevetséges ember álma: a nevetséges több értelemben szemléltethető a mű különböző részeiben, nevetséges a környezete szemében, „őrült”; nevetséges, mert „minden mindegy”; nevetséges, mert „nem mindegy minden”.]</i></p>
60–70.	<p style="text-align: center;">Hatodik egység (óramozzanat)</p> <p>— Kiről szólnak ezek a szövegek? <i>[Scipio]</i> — Melyik? (Fel kell hívni a figyelmet a névazonosságból adódó esetleges félreértésekre!) <i>[Egy nevetséges ember]</i> — Tudjuk, ki? Mire utal a határozatlan névmás? Egy a sok közül? Egyetlen a sok között? A hatodik egység feladata: rávilágítani az identitás bizonytalanságára.</p>
70–80.	<p style="text-align: center;">Hetedik egység (óramozzanat): összefoglalás</p> <p>— A megbeszéltek után most milyen fogalmakat gyűjthetünk az álom köré? Táblakép 4. (Vessük össze az első táblaképpel!)</p> <p>— Ezek fényében próbáljuk levonni a következtetést!</p> <p>— Milyen funkciója lehet az álom alkalmazásának egy irodalmi műben? <i>[Szerkesztési megoldás, keretes szerkesztésmód, „történet a történetben”; idősíkok, terek, létformák, identitások közti távolság áthidalása; misztikus elemek beemelése; valós és elképzelt egymás mellett szerepeltetése.]</i></p>
80 – 90.	<p style="text-align: center;">Nyolcadik egység (óramozzanat)</p> <p>Kitekintés más művészeti ágakra (tanári közlés): Claude Lorraine: <i>Acis és Galatea</i>. E festmény hangulata ragadta meg Dosztojevszkijt pár évvel korábban Drezdában. Hasonló címen Mozart és Händel írt zeneművet. Lehet utalni Ovidius <i>Átváltozások</i> című művére stb.</p>

Felhasznált irodalom:

SZÁVAI János, *Aletheia, avagy nem találunk szavakat* = Vigilia, 2006. 5.

VÁSÁRHELYI I. Anzelm, *Egy nevetséges ember álma – beavatódás a szent együgyűségbe* = Vigilia 1990. november. 836–840.

DUKKON Ágnes, *Az álom és látomás poétikai szerepe Dosztojevszkij műveiben* = Eksztázis, álom, látomás, szerk., PÓCS Éva. Bp., 1998.

A keresztény művészet lexikona, szerk. Jutta SEIBERT, Bp., 1986.

Melléklet:

Táblakép 1.

Álom:

- alvás;
- más tudatállapot;
- ábránd;
- álom, mint elérhetetlen, vagy elérhető vágy;
- rémálom;
- álomfejtés;
- köztes állapot;
- titokzatosság.

Táblakép 2. Scipio álma

Funkciók:

1. Múlt – jelen – jövő összekapcsolása

- a) Összeköti a jelent a múlttal: idősebb Africanus megjelenése;
- b) Összeköti az életet a halállal: Africanus, az örökbefogadó és Lucius Aemilius Paullus, a természetes apa megjelenése;
- c) Összeköti a jelent a jövővel: jóslat.

2. Az „igazság” megismertetése

Motívumok:

csillag:

öngyilkosság.

Táblakép 3. Egy nevetséges ember álma

Funkciók:

1. Múlt – jelen – jövő összekapcsolása

- a) Összeköti a jelent a múlttal: utalás az elbeszélő múltjára;
- b) Összeköti az életet a halállal: a történet az öngyilkosság körül forog; álmában meghal az elbeszélő;
- c) Összeköti a jelent a jövővel: az álombéli szigeten hosszú idő telik el.

2. Az „igazság” megismertetése

Motívumok:

csillag

öngyilkosság

Idézet 1.

„Én egy nevetséges ember vagyok. Ők most örülnek mondanak. Ez előléptetés lenne, ha nem maradtam volna még ugyanolyan nevetséges a szemükben, mint azelőtt. De most már nem haragszom rájuk, most már mind kedvesek nekem, még akkor is, amikor nevetnek rajtam – sőt akkor valahogy különösen kedvesek. Magam is velük nevetnék – nem éppen magamon, hanem csak azért, mert szeretem őket –, ha nem szomorodnám el, valahányszor rájuk nézek. Azért szomorodom el, mert ők nem ismerik az igazságot, én pedig ismerem. Jaj, milyen nyomasztó, ha az ember csak egymaga ismeri az igazságot! De ők ezt nem értik. Nem, nem értik.” (DOSZTOJEVSZKIJ, *Egy nevetséges ember álma*= Uő., *A játékos: Válogatott elbeszélések*, Bp., 1963, 903.)

Idézet 2.

„Figyelj és oszlasd el félelmedet, Scipio, és amit mondok, vésd emlékezetedbe.” (CICERO, *Scipio álma* = Uő., *Válogatott művei*, Bp., 1987, 419.)

Idézet 3.

„Az emberek azzal a szent rendeltetéssel születnek, hogy oltalmazza azt a gyönyörű égitestet, amelyet ennek az égi térnek a közepén látsz, és amelyet földnek neveznek. Az emberek lelke azokból az örök tüzekből származik, amelyeket csillagoknak és üstökösöknek mondotok, s amelyek gömbölyűek és kerekek, és isteni értelemről hajtva írják csodálatos köreiket és pályáikat.” (CICERO, *Scipio álma* = Uő., *Válogatott művei*, Bp., 1987, 418 – 419.)

Idézet 4.

„Amikor az utcán a gázra gondoltam, feltekintettem az égre. Az ég rettentően sötét volt, de tisztán látni lehetett rajta a tépett felhőket, azok között meg a végtelen magasban a fekete foltokat. Az egyik foltan hirtelen egy kis csillagot fedeztem fel, és figyelmesen szemügyre vettem. Azért, mert ez a kicsiny csillag egy gondolatot adott: elhatároztam, hogy még azon az éjszakán föbe lövöm

magam. [...] De hogy miért az a kis csillag adta meg a lökést, nem tudom. (DOSZTOJEVSZKIJ, *Egy nevetséges ember álma* = Uő., *A játékos: Válogatott elbeszélések*, Bp., 1963, 906.)

Idézet 5.

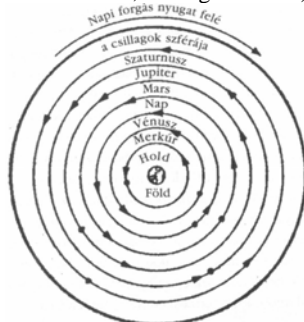
„Száguldottunk a világűrben – már nagyon messze a földtől. [...] Emlékszem, egyszer megpillantottam a sötétben egy kis csillagot.” (DOSZTOJEVSZKIJ, *Egy nevetséges ember álma* = Uő., *A játékos: Válogatott elbeszélések*, Bp., 1963, 906.)

Táblakép 4.

Álom :

- bizonytalan tér;
- bizonytalan idő;
- bizonytalan identitás;
- élet – halál;
- jóslás, jövődőlés.

Ábra 1. (kiosztott, vagy körbeadott másolaton, esetleg kivetítve)

Idézet 6.

„Kérem tőled, szentséges, jó atyám, miért késlekedem a földön, ha a ti életetek az igazi, ahogy Africanustól hallok? Miért nem siethetek oda hozzátok?” [...] „Nem úgy van – felelte. – Nem nyílik meg az ide vezető út számodra, hacsak az isten, akinek temploma minden, amit itt látsz, meg nem szabadít tested rabságától” [...] „Az emberek azzal a szent rendeltetéssel születnek, hogy oltalmazzák azt a gyönyörű égitestet, amelyet ennek az égi térnek a közepén látsz, és amelyet földnek neveznek. Az emberek lelke azokból az örök tüzekből származik, amelyeket csillagoknak és üstökösöknek mondotok, s amelyek gömbölyűek és kerek, és isteni értelemről hajtva írják csodálatos köreiket és pályáikat. Ezért Publiusom, neked és a többi istenfélő embernek meg kell őriznetek lelketeket a test börtönében. Nem szabad eltávoznia a földi életből annak az akarat ellenére, akitől lelketeket nyertétek, nehogy úgy tűnjék: az istentől kijelölt emberi kötelesség elől menekültetek el.” (CICERO, *Scipio álma* = Uő., *Válogatott művei*, Bp., 1987, 418 – 419.)

Idézet 7.

„Azért, mert ez a kicsiny csillag egy gondolatot adott: elhatároztam, hogy még azon az éjszakán főbe lövöm magam. Ezt már két hónappal előbb szilárdan eldöntöttem és bár igen szegény voltam, vettem egy gyönyörű revolvért és még aznap meg is töltöttem. De már eltelt két hónap, és a pisztoly még mindig ott hevert a fiókban. Ám nekem annyira mindegy volt minden, hogy szerettem volna végül is kivárni egy olyan pillanatot, amikor nem lesz ennyire mindegy; hogy miért szerettem volna – nem tudom. Így módon e két hónap alatt, valahányszor hazafelé tartottam, mindig azt gondoltam, hogy főbe lövöm magam. És mindig vártam azt a pillanatot. És lám, most ez a kis csillag megadta a lökést: eldöntöttem, hogy még azon az éjszakán okvetlenül megteszem. De hogy miért az a kis csillag adta meg a lökést – nem tudom.” (DOSZTOJEVSZKIJ, *Egy nevetséges ember álma* = Uő., *A játékos: Válogatott elbeszélések*, Bp., 1963, 906 – 907.)

Kovácsné Duró Andrea

A média-agresszió hatása az ifjúságra

A „Tapasztalatok a gyermekbántalmazásról, avagy az agresszió láncreakciója” című kutatás középpontjában a gyermekek, kamaszok agresszióhoz fűződő élményeinek, véleményének, attitűdjeinek vizsgálata állt. A 10–18 éves miskolci fiatalokkal készített strukturált interjúk keretében négy témakör alaposabb feltérképezését tűztük ki célul; amelyek között a média-agresszió hatásának feltárására is sor került. **A fiatalok által olvasott könyvekben, újságcikkekben, ill. az általuk látott filmekben, videofilmekben, tv-műsorokban, számítógépes játékokban megjelenő gyermekbántalmazással kapcsolatban igyekeztünk releváns információkat szerezni. (1.)**

Az e témakört felölelő 5., 6. és a 7. kérdéssor tartalmi és szerkezeti felépítése hasonló volt. A többségében nyílt kérdések egyfelől konkrét adatok felsorolását kérték; másfelől a történetekben és a számítógépes játékokban szereplő bántalmazott gyerekekre vonatkozó ismeretek felelevenítését várták. Ez utóbbi esetben a személyes vélemény bővebb kifejtésére is lehetőség adódott. Érdemes külön is megemlíteni azt a feladatot, amelyik -5-től +5-ig terjedő skálán kérte az adott gyerek/kamasz helyzetének értékelését és a választás indoklását.

Az interjú kérdéseire adott válaszok bemutatása és elemzése

Wilson (1993) definíciója nyomán (idézi: Kósa, 2005. 375.) a kutatásunk tárgyát képező valamennyi eszközt a médiumok körébe soroljuk, a gyermekbántalmazás „közvetítőiként” betöltött szerepüket azonban különválasztva tárgyaljuk. Ennek megfelelően először a mozgóképes információhordozók általi tájékozódást (6. kérdés) vesszük górcső alá; ezt követően pedig az olvasás általi információszerzés (könyv: 5. kérdés, újságcikk: 7. kérdés) problémakörét tekintjük át. Az eredmények összegzésekor számos esetben az egyes adatközlőktől származó példákat idézzük, amelyek után zárójelben az adott interjújegyzőkönyv száma áll.

Az interjúalanyok véleménye az AV-eszközök által közvetített agresszióról

A fiatalok válaszainak bemutatását célszerű a **6. kérdéssor által felölt, a gyermekbántalmazásról az internet, a számítógépes játékok, a televízió és a videó által szerzett információkkal** kezdeni, mivel a mai generáció számára az ismeretszerzés, a szórakozás fő forrását mindenekelőtt az audiovizuális eszközök jelentik.

A teljes mintát tekintve – állításuk szerint – csupán az adatközlők harmada látott ilyen jellegű *filmet, játékot*. Ez a szám feltűnően kevésnek tűnik a 34

nem válaszhoz és a kérdésre választ nem adók (23 fő) viszonylag nagy számához viszonyítva. A kérdésre igennel válaszolók közül is mindössze 8 fiatal tudott *konkrét film-, játék-, műsorcímet megnevezni*, 23-an közülük erre már nem emlékeztek. Az említett alkotások valamennyien külföldi szerzők művei alapján készült filmek (Stanley, a szerencse fia, Harry Potter, Freddy, Amerikai história). Csupán a tv-műsorok között szerepeltek – a Spektrum említése mellett – az RTL KLUB és a TV2 révén közismert magyar adások (Fókusz, Aktív). A számítógépes játékok sorából a POSTAL és a GTA ismert a gyermekek, kamaszok számára.

Az adatközlők jó része viszont elég pontosan (évre, hónapra) be tudta határolni, hogy *mikor látta* az adott történetet, játékot. A megnevezett időintervallum viszonylag tág határokat ölelt fel: így egyeseknek a három éve látott, míg másoknak az előző este megtekintett film alapján kellett felidézni emlékeit. Mindennek függvényében igen érdekes nyomon követni, hogy milyen élmények, attitűdök fűződnek az egyes alkotásokhoz. A kérdéssor további része ugyanis az adott műben szereplő, bántalmazott gyerekről szándékozott sokrétűen tájékozódni.

Az interjúalanyok általában szűkszavúan nyilatkoztak mind az illető gyerekekre, mind a családi, az iskolai és a lakóhelyi környezetére vonatkozó kérdésekről. Többnyire néhány mondatos, néhány szavas válaszok születtek. Az adatközlők a *történetekből megismert gyerekek* egy-egy lényegi tulajdonságát emelték ki; mint szegény, bűnöző, kiközösített, fasiszta nézeteket valló stb. Gyakorta ezzel szoros összefüggésben tértek ki, olykor önmagukat is ismételve, *a gyerekek szűkebb és tágabb környezetének rövid bemutatására*. A leggyakrabban előforduló, legtipikusabbnak tekinthető válaszokban a rossz anyagi helyzettel, az erőszakos, italozó életmódot folytató, szenvedélybeteg szülőkkel, a családot elhagyó apa negatív szerepével *jellemezték a családokat*, vagyis bemutatásaik alapján az élet periferiáján élő, hátrányos helyzetű gyermekek, kamaszok képe rajzolódott ki. A családok – vélhetően – negatív hatását tovább fokozták a kellemetlen *iskolai élmények*: a „rossz iskola”, ahol az iskola- és osztálytársak bántják, kigúnyolják a szóban forgó fiataalt, vagy éppen mindenki utálja, kiközösítik, nem beszélnek vele. Mások pedig éppen ő a bajok fő forrása, minden rosszban benne van; de az is előfordul, hogy iskolába egyáltalán nem is jár, vagyis az iskolai konfliktusok jellegzetes példáit is megemlítették az interjúalanyok. A legkevésbé informatív válaszokat a *gyere-*

kek otthoni környezetét firtató kérdésekre kaptunk. Úgy tűnik, egyrészt erre vonatkozóan tudtak meg a legkevesebbet a bántalmazott gyerekekről, kamaszról – gyakori volt ugyanis a „semmit sem tudott meg erről” válaszok előfordulása. (Csupán egy esetben mondta az adatközlő, hogy a gyerekek nem volt szomszédja.) Másrészt azt is feltételezhetjük, hogy a látott alkotásokban ennek ábrázolása háttérbe szorult, illetve a fiatalok ezzel kapcsolatos emlékei már elhomályosultak. Az *etnikai hovatartozást* illetően, az adott művekben szereplő amerikai gyerekek voltak felülreprezentáltak; számos alkalommal azonban a „nem tudom” válasszal kellett beérnünk. A néző fiatalok számára tehát ez a szempont nem jelentett lényegi kérdést, megjegyzését nem igazán tartották fontosnak. Talán ez nem meglepő, ha mindezt a látottakkal kapcsolatban feltett, többi kérdésre adott, gyakorta rövid, felületes válaszokkal összefüggésben vizsgáljuk.

Ugyanezen kérdéssor második részében a bántalmazás körülményeivel kapcsolatos kérdések hangzottak el. Ebben a témakörben a legnagyobb számú informatív válasz a *bántalmazó személyével kapcsolatban* született. A válaszok zöme a családon belüli erőszak reprezentánsaiként elsősorban az apa, illetve egy ízben a nagyobb fiútestvér szerepét hangsúlyozta. Ezt követte az említések gyakoriságát tekintve – az iskolai erőszak különféle megnyilvánulási formáihoz kötődve – az iskolatársak, osztálytársak és tanárok ilyen jellegű cselekedete. Néhány válaszban ezenkívül megjelent még a kortárscsoport (bandagok), valamint egy rendőr mint fizikai bántalmazó. Az *elkövetett tettek gyakorisága* viszonylag széles skálán mozgott: a „sokszor” és a „néha (egyszer)” válaszok kb. azonos arányban fordultak elő. Az adatközlők által megnevezett, a *bántalmazás mögött meghúzódó okok* ugyancsak szertágazóak voltak. A bántalmazott gyerek külső és belső tulajdonságai (kövér, gyenge), normaszegő cselekedete (nem ment időre haza), a kortárscsoportba való beilleszkedés nehézségei mellett a családi háttérből eredő gondok (az apa alkoholizmusa); valamint az igazságtalanul börtönbe kerülő gyerekek szökése, illetve a lopással hamisan megvádolt fiú büntetőtáborba kerülése egyaránt szerepelt. A *bántalmazás módja* iránt érdeklődő kérdés viszonylag homogén válaszokat indukált: a megverte, megütötte, megalázta, bántották, illetve csúfolták, nem beszéltek vele; vagyis elsődlegesen a fizikai erőszak eltérő fokozatait nevezték meg az interjúalanyok, valamint a verbális megnyilvánulásokat, és az interjú-szöveg alapján nem igazán értelmezhető jelentéstartalmú „utálatot” említették példaként. Ez utóbbi esetben ugyanis nem derült ki pontosan, mit értett ezen a kifejezésen az adatközlő.

Az interjúalany *személyes véleményét* tudakoló kérdésre adott feleletek két póluson voltak elhelyez-

hetők. Az egyik oldalon sommásan ítéelve, a konkrét történéseken túllépő, általános megállapítás található: „*elítélem az agressziót*” (83. sz.). A másik póluson szigorúan a konkrét mű eseményeinek tükrében értelmezhető válaszokat kaptunk (pl. a gyerekek volt rossz, nem volt lényeges oka a kiközösítésnek, az apa a hibás). Tehát a bántalmazás egy-egy tényezőjét – főként a bántalmazó és a bántalmazott személyének szerepét – kiemelve fogalmazták meg megállapításaikat. Igen kis számban fordult elő valamilyen érzelmi megnyilatkozás (pl. „*sajnálom a gyereket nagyon*” 75. sz.). Sőt az adott konfliktusok konkrét megoldására vonatkozó javaslatok sem nagyon hangzottak el. Legfeljebb csak áttételesen, a vélemény szűkszavú kifejtéséből következően nem igazán értelmezhető formában (pl. „*Ő a rossz a filmben, de még jó, hogy nem hagyja magát.*” 4. sz.). Meglátásunk szerint ez azt jelentheti, hogy a néző tulajdonképpen egyetért a bántalmazóval. Az adott helyzetekben *rejlő ellentéteket feloldó cselekvési lehetőségek* iránt érdeklődő kérdések (ki és mit tehet adott körülmények között) által indukált válaszokban – az előzőekben vázolt feleletekkel analóg módon – kevés konstruktív javaslattal találkozhattunk. A fiatalok jelentős része az elhárító mechanizmussal élve, egyben a témától való távolságtartását is jelezve, elsősorban arra utalt, hogy ez csak egy film, semmit sem kell tenni. Akik viszont igenlő választ adtak, a bántalmazás elleni cselekvés ágenseiként több lehetőséget is felvázoltak. Többben a bántalmazott gyermek aktív és határozott fellépésének szükségességét vetették fel. A válaszadók egy másik csoportja a gyermek közvetlen környezetét alkotó emberektől való segítségkérésben (szülő, pedagógus, iskolavezetés, az apával elbeszélgető személy) látta a megoldás kulcsát. De olyan válasz is született, amely globálisan „*A külső környezet, (társadalom)*” (14. sz.) felelősségét hangsúlyozta; némiképp háttérbe szorítva, áthárítva az egyén felelősségét. Tehát a mikro- és a makrokörnyezet lényegesebb tényezői – bár eltérő arányban – de megjelentek az interjúalanyok válaszaiban.

Az utolsó feladatban az adatközlőknek egy -5-től +5-ig terjedő skálán kellett elhelyezniük a *bántalmazott gyerekeket*, valamint a választásuk mögött álló indokokat is ki kellett fejteniük. A sértettek helyzetének értékelése során – némiképp meglepő módon – -5 és +4 közötti értékeket adtak az interjúalanyok. Természetesen a negatív értékeket megelőzők voltak túlsúlyban, akik főként az elszenvedett büntetések (durva verések, javító tábor, börtön) miatt, illetve a gyermek „problémákkal teli emberi kapcsolatai” (nem volt barátja, szülőkkel való rossz viszony) miatt jelölték be az adott értéket (legtöbbször -4-et). Az iskolai sikertelenség csupán egy esetben szerepelt helyzetértékelő okként. A pozitív értékeket jelölők között volt, aki a „*még van kiút számára*”

(11. sz.) pozitív kicsengésű, de kissé sematikus válasszal támasztotta alá döntését. Az adott gyerek helyzetének megítélése szempontjából volt olyan gyerek is, aki a kortárs csoport szerepét értékelte fel („*barátok vannak*” (78. sz.)). Összességében megállapítható, hogy a kérdéssor többi kérdéséhez hasonlóan ebben az esetben is kissé szűkszavú, semleges stílusárnyalatú kifejezéseket tartalmazó megnyilatkozások jellemezték az interjúalanyokat. Lényegre törően, egy-egy számukra fontosnak tartott momentumot kiemelve foglalták össze mondanivalójukat.

Az interjúalanyok véleménye a könyvek által bemutatott agresszióról

Az 5. kérdéssor a bántalmazott gyerekről szóló, a kérdezett által olvasott könyvről tudakozódott.

Az interjúalanyok ilyen témakörben való olvasottságának hiányát jól mutatja, hogy a megkérdezettek több mint fele (50 fő) nem ismer ilyen irodalmat; sőt többen azt is megjegyezték, hogy egyáltalán nem szeretnek olvasni. Néhány kirívó példaként pedig a következők is elhangzottak: „*Nem szeret olvasni, nem is nagyon van könyvük*” (41. sz.), „*Nem szokott könyveket olvasni, még kötelező olvasmányokat sem*” (45. sz.). Az igennel válaszolók körébe – mint a 6. kérdés esetében is – igen kevés fiatalot sorolhattunk (16 főt), akik közül 13-an tudtak konkrét *könyvcímet* megnevezni. Az általuk felsorolt művek között 4 külföldi és 3 magyar alkotás szerepelt. Ez utóbbi esetben „A Pál utcai fiúk” és a „Légy jó mindhalálig”, valamint „A strucc vére” alkotja az ismert hazai művek körét. Az említések gyakoriságát tekintve – vélhetően kötelező irodalom jellegéből következően is – „A Pál utcai fiúk” vitte el a pálmát (5-en nevezték meg); míg a „Légy jó mindhalálig” című művet 3-an, „A strucc vére”-t 1 fő jelölte meg. A nemzetközi írók alkotásai közül kizárólag angolszász szerzők művei szerepeltek („Twist Olivér”, „Stanley, a szerencse fia”, „A legyek ura”, „Harry Potter” – egy-egy említés kapcsán). Elég szűk tehát az a merítési bázis, ami alapján az adatközlők kifejthették ismereteiket, véleményüket.

Az *olvasás ideje* ebben az esetben is viszonylag tág keretek közé sorolható, hiszen a két hete (még friss élmény) és a két éve közötti időtartamokat jelölték meg a gyermekek, kamaszok. Bár ez a tény – úgy tűnik – nem állt egyenes arányban a válaszok kifejezettségével; így nem feltétlenül azok adtak árnyaltabb és részletesebb feleleteket, akiknek időben közelebbi olvasmányélményeik voltak.

A *könyvekből megismert gyerekekről felelevenítettő tudás* – a filmek alapján felidézett gyermekorsókhoz hasonlóan – igen töredékes. A fiatalok felszínes emlékezetéről tanúskodik, hogy az általuk relevánsnak tartott információk részeit néhány külső és belső vonásra utaló jelzőre korlátozódnak (vékony,

csendes, rendes, szorgalmas, árva), olykor pejoratív jelentést hordozókra is (szerencsétlenke, béna); résszint a mű egy-egy jelentősebb epizódjának felelevenítésére szorítkoznak (Nemecsek ok nélkül bántották, /Nyilas Misi/ a városba kerül tanulni, a főhőst a nagybátyja bántja). Ez utóbbi alól kivételt jelent az egyik interjúalany válasza, aki „A strucc vére” történetének egyik mellékszálát elevenítette fel (az iskolában a főhőst két társa megverte). A *szereplők családi környezetének jellemzése* sem sokkal árnyaltabb: Nemecsekkel és Nyilas Misivel kapcsolatban csupán annyit tudunk meg, hogy szegény, egyszerű családból származnak. A többi mű esetében szintén egy-egy mozzanatot emelnek ki a tanulók (pl. Twist Olivér árvaházban élt, „A strucc vére” főszereplője pedig szüleivel, nagyszüleivel lakik együtt). Az *iskolai környezet sajátosságait* – nem véletlenül – a Móricz Zsigmond regényét említők részletezték leginkább, utalva a Misi és társai, valamint tanárai közötti ambivalens viszonyra, az iskola világában betöltött elmentmondásos helyzetére. („*Jó képességű, egy-két tanára elismeri tudását, de van olyan is, aki »semmibe veszi«*. Van olyan osztálytársa, aki szereti, de mindig megmarad a főlányuk vele szemben.” 35. sz.) Érdekes módon Nemecsekhez csak a csapathoz tartozás, a „*Mindenki cikizte*” (13. sz.) gúnyos megjegyzés köthető. A külföldi művek esetében szintén keveset tudunk meg a bántalmazott gyermek iskolai helyzetéről (pl. népszerűtlen tanulóból legnépszerűbbé válik az iskolában; jó tanuló). E kérdéskör válaszaival összevetve, új információkat hordozó, az *otthoni környezettel kapcsolatos jellegzetességekre* szinte egyáltalán nem emlékeztek az interjúalanyok; valószínűleg azért is, mert nem minden alkotás tért ki ennek bemutatására. A *főhősök etikumhoz tartozásának megnevezése* könnyű feladatnak bizonyult: magyar, angol és amerikai gyerekek szerepelnek az adott könyvekben.

A *gyermeket erőszakolókat részletesebb feltárását* célzó kérdésekre adott válaszok újfent szűkszavúságról tanúskodtak. A *bántalmazó személyével* kapcsolatban egyrészt a gyerektársak, másrészt a felnőtt elkövetők köre rajzolódott ki. E kérdéshez kötődően talán „A Pál utcai fiúk”-hoz fűződő válaszok voltak a legteljesebbek: a vörös ingesek, a nagyobb fiúk; általában a gyerektársak bántalmazó szerepe dominált az adott feleletekben. A tett elkövetőjeként ugyancsak a kortárs csoport jelent meg „A legyek ura” és „A strucc vére” c. alkotásokban is. A többi könyvre vonatkozó válaszok közös sajátossága, hogy elsősorban a felnőttek bántalmazó cselekedeteit emelték ki (nagybácsi, nevelőszülők, tanárok). De a sommás „*mindenki*” bántotta (1. sz.) ítélet is megfogalmazódott. A *bántalmazás gyakorisága* iránt tudakozódó kérdés többnyire megválaszolatlan maradt; a választ adók pedig a három fokozat mindegyikét

említették; olykor ugyanazon hőst ért bántalmazást ellentétesen megítélve (Nyilas Misit van, aki szerint „néha” (15. sz.), más szerint „sokszor” (79. sz.) bántották). Miután az adatközlők sem a gazdag, több szálon futó cselekmények szálaire, sem a főbb szereplőkre nem tértek ki részletesen, nem meglepő, hogy még kevésbé tudták feleleveníteni: hány alkalommal bántalmazták az adott gyermeket. Az *agresszív cselekedetek mögött álló okok megnevezésére* jellemző a tett elkövetését motiváló egyetlen ok megjelölése: A két végletet az „*ok nélkül*” (10. sz.) és a „*Mindenért*” (14. sz.) jelenti. Ezek mellett ilyen indokok fordulnak még elő: nem hisznek neki, mert szegény; más, mint a többiek; árulónak tartják; az életben maradásért; rákénthék, hogy ellopott egy cipőt stb. Ezek a feleletek azt tükrözik tehát, hogy egy fő okot igyekeztek a válaszadók megragadni, vagy már csak erre emlékeztek. Nem törekedtek az egyes cselekedetek mögött meghúzódó indokok sokrétűbb és mélyebb feltárására és felsorolására; egyáltalán a teljes történet alaposabb átgondolására. Elsődlegesen az explicit módon megjelenő tényeket igyekeztek felidézni, a műben közvetlen nem részletezett, de implicit módon benne rejlő, a figyelmes, „értő” olvasó által kikövetkeztethető mondanivalók megfogalmazására nem került sor.

Az *interjúalanyok véleménye a történetekkel kapcsolatban* általában röviden kifejtett, kissé egysíkú, többnyire az események szűkszavú kommentálása, összegzése. A megnyilatkozások stílusában általában távolságtartó, szenvtelen. A tanulók szavai nem igazán tükröznek személyes érintettséget, a szereplő sorsával való azonosulást, empátiát. Több ízben a főhős passzív, elszenvető magatartását illeték kritikával az adatközlők. Így például Nyilas Misire vonatkozóan: „*Nem kellene ennyire meghunyászkodnia.*” (1. sz.). Nemecsekkel illetően pedig a következő vélekedést olvashattuk: „*Végül is rendes volt, csak idegesítő, hogy olyan béna.*” (13. sz.). Az agressziót átélő szereplők közül a legtöbb részvétet Nemecsek Ernő váltotta ki („*Sajnáltam, mert nem volt igazuk.*” (15. sz.)). Ezen kívül Twist Olivérral kapcsolatban fogalmazódott meg még hasonló vélekedés („*Sajnálom, mert nem tehetett a helyzetéről.*” (14. sz.)). E megjegyzések közös vonása, hogy inkább a gyermekeken kívüli tényezőkben látják a bajok forrását, bizonyos mértékig felmentve így őket sorsuk - adott keretek között lehetséges - tetteikben jobban megnyilvánuló irányítása alól. Csupán egy gyerek állapította meg az olvasottakkal kapcsolatban, hogy, „*nem szeretnék ilyen helyzetbe kerülni*” (11. sz.), tehát számára némi relevanciával bírt „*A legyek ura*” kortárs szereplőinek tragikus helyzetével való azonosulás. A *cselekvés lehetőségét latolgató kérdésre* adott válaszokban egyértelműen a sorsa ellen lázadó, az adott körülmények közül kitörő magatartást várnák

el a megkérdozettek. Ez egyrészt a bántalmazott gyermek önálló cselekvésének hangsúlyozását jelentette, bár konkrét konfliktus-megoldási elképzelések, ötletek – a 6. kérdéssor kérdésével analóg módon – ebben az esetben sem fogalmazódtak meg; inkább kibúvót kerestek a válaszadás alól. Másrészt a szülők és az osztálytársak körére korlátozódó, külső segítségkérés lehetősége jelent meg. A „nem tudom” válaszok nagy gyakorisága mögött vélhetően több ok húzódik meg. Egyes esetekben feltételezhetően az időbeli távolság, a történet „ódonasága” nehezítette az agressziót elszenvető gyerekekkel való azonosulást; mások esetleg érzelmileg nem kötődtek eléggé a hőshöz, nem igazán tudták „átélni” – még „elképzelni” sem – a velük történeteket. Ugyanakkor azzal is számolhatunk, hogy pusztán fiktív történetként olvasták a műveket, azok lehetséges valóságtartalmáról, a mai élethelyzetekhez való viszonyáról el sem gondolkodva. Ezt látszik alátámasztani az a tény is, hogy egyetlen fiatal sem próbált meg valamiféle párhuzamot vonni a könyvben történetek és napjaink eseményei között. De egyszerűen az is előfordulhat, hogy mivel ilyen vagy ehhez hasonló eseményeket még nem éltek át, a mások által átéltek pedig bizonyos fokig „érintetlenül hagyták” őket. (Csupán néhány – fentebb részletesebben bemutatott példa – árnyalja ezt a képet.) Ezért megoldási módokat, technikákat sem tudtak megnevezni, hiszen nem is ismernek ilyeneket. Mindez persze nehezen deríthető ki a válaszok rövidsége miatt, de az adatközlők szóhasználata, a semleges stílusárnyalatú köznyelvi kifejezések túlsúlya mindenképpen jelzésértékű abból a szempontból, hogy milyen mélységben, illetve mennyire felszínesen gondolkodtak el az olvasottakról, ha elgondolkodtak egyáltalán. Erre azért érdemes kitérni, mert a megkérdozettek által említett művek közül több kötelező olvasmányként a tanítási órák anyaga is, így vélhetően ezen alkotások elemzésére, értelmezésére, a szereplők jellemzésére is sor került. Véleményünk szerint ezért tekintető jogosnak az az elvárás, hogy az adatközlők – a tapasztalatnál – szélesebb körű műismeretről, a szereplők árnyaltabb megítéléséről adjanak számot.

Az *agressziót átélő gyermekek helyzetének megítélése* döntő többségében a negatív skálán mozgott: a -5 és -1 közötti értékeket vette fel. A legtipikusabb indok „*A Pál utcai fiúk*” esetében – szinte magától értetődően – Nemecsek korai halála; a többi műnél az adott szereplő életéhez kötődő változatos indokok olvashatók: pl. az árvaházban tengődés, az igazi szülők nélküli élet borzasztósága, a nehéz körülmények közötti létfenntartásért folytatott küzdelmek, a folytonos üldözöttség, bántalmazás átélésének nehézségei, az igazságtalan elítélés következményei.

Az interjúalanyok véleménye az újságcikkekben bemutatott agresszióiról

A médiaagresszió hatását kutató kérdéssorok közül a 7. az újságok szerepét vizsgálta.

Az írott sajtó jelentősége nagymértékben devalválódott, hiszen ma már – különösen a fiatalabb generáció – a napi hírekről, szenzációkról is elsősorban az internet különféle szolgáltatásait kiaknázva tájékozódik. Ezért is érdekes, hogy az egyes újságokból szerzett, gyermekbántalmazással kapcsolatos cikkek ismerete mennyire jellemzi a mintánkba tartozó gyermekeket, kamaszokat. Az előző kérdéssorra adott, közvetetten az olvasási szokásokra is utaló feleletek tükrében, azokkal összecsengően egyértelműen megállapítható, hogy interjúalanyaink nemcsak könyveket, de újságokat sem igazán olvasnak; ez a tevékenység vélhetően nem vált számukra „mindennapos szokássá”. A *gyermeket érő agresszióval foglalkozó újságcikk olvasását* érintő kérdésre ugyanis mintegy a minta fele (43 fő) adott nemleges feleletet; míg a megkérdezettek kevesebb mint ötöde (18 fő) válaszolt igennel. Közülük pedig még kevesebben tudták *feleleveníteni az ezzel kapcsolatos emlékeiket* (11 fő). A fiatalok által említett újságcikkekben az erőszakos megnyilvánulások két tipikus formájával találkozhattunk: a szándékosan elkövetett gyermekgyilkossággal (újszülöttek, csecsemők életének kioltásával), valamint a családon belüli erőszak különböző fajtáival (szíjjal verés, ütés, verekedés, durva bánásmód, szexuális zaklatás). Az egyik interjúalany beszámolója révén, kirívó példaként a szülők gondatlansága következtében bekövetkezett gyermekhalál szerepelt még: harci kutyák széttéptek egy felügyelet nélkül hagyott kisfiút. Két adatközlő válasza pedig nem tekinthető relevánsnak az adott kérdésre, hiszen ők mindketten olyan eseményről számoltak be, amelyben egy fiatalkorú lány ölte meg nevelőapját, illetve apját; tehát a gyermekek bántalmazóként jelentek meg az újságcikkekben.

A megkérdezettek a „mikor olvastad” kérdésre az *újságcikkek olvasásának időpontját* tudták talán a legkevésbé behatárolni. Erről a következő, némi bizonytalanságról árulkodó időpont-megjelölések tanúskodnak, mint a „nem régen”, „régiben”, „tavaly vagy tavalyelőtt”. A pontosabb választ adók a tegnapi és az egy éve időpontokat adták meg.

A *cikkben megjelenő fiatalokról szerzett ismereteket* illetően újfent egy-egy lényegi vonás, esemény bemutatásával jellemezhető a válaszok többsége. („Az apja verte, állandóan bántotta” (8. sz.), „Hátrányos körülményei voltak, ennyi” (71. sz.)). Gyakran szembesülhettünk azzal a felelettel is, amely szinte teljes információhiányról tanúskodott. A „Mit tudsz a gyerekekről?” kérdésre csupán ez a felelet született: „Semmit. Nagyvonalakban volt leírva.” (70. sz.). A mintában szereplő gyermekek, kamaszok

megnyilatkozásai nyomán is beigazolódni látszik, hogy gyakran éppen a „szenzációt hajhászó” cikkek számolnak be a gyermekeket érő tragikus esetekről. Így a sérelmet elszenvető fiatalokról, körülményeiről szóló cikkek elsődlegesen az adott esemény elborzasztó hatását igyekeznek fokozni. Ezáltal inkább a konkrét esethez legszorosabban kötődő részleteket taglalják; s igen keveset írnak a tett elkövetésének szélesebb háttéréről. Természetesen kivételt képeznek ez alól az ilyen témákról oknyomozó jelleggel, az adott helyzetet átélőkkel interjút készítő írók; de az adatközlők válasza – meglátásunk szerint – elsődlegesen nem ilyen típusú olvasmányélményekre utalnak. Erre rímelt az egyik gyerek vélekedése is: „...nem olvasom a bulvárokat. Nem érdekel.” (1. sz.) – mintegy jelezve az agresszió-téma sajtóbeli bizonyos mértékű „degradálódását”; hiszen igen sokszor az ilyen jellegű újságok, magazinok „kapnak fel” szívesen efféle témákat. Bár azt is érdemes megjegyezni, hogy a napilapok is beszámolnak bántalmazásos cselekményekről; s ezekre inkább igaz a rövidebb, tényyszerűbb tájékoztatási mód. (Két napilapra egyébként konkrétan is hivatkoztak az adatközlők: az egyik a helyi érdekeltségű Észak-Magyarországra, a másik pedig a Népszabadságra.) Mindezek függvényében keveset tudunk meg a *bántalmazott gyerekek családi háttéréről*: az apa alkoholista, a szülők munkanélküliek, elváltak – fogalmazódtak meg a hátrányos helyzetet, a rossz szociális körülményeket érzékeltető, a szakirodalomból tradicionálisan jól ismert háttértényezők. Még ettől is szűkebb a *bántalmazást elszenvedett fiatalok iskolai háttéréről* szerzhető információk köre: csupán ketten említették, hogy a szóban forgó fiatal gyenge, rossz tanuló volt. Nem véletlen ez, hiszen a gyermekek, kamaszok által említett, brutális gyilkosságokat és családi bántalmazásokat bemutató cikkekben ennek taglalása nem is mindig releváns, illetve nem ennek tárgyalása a legfontosabb szempont. Más a helyzet akkor, ha iskolai közegben történő bántalmazásról van szó, de interjúalanyaink ilyen példát nem hoztak. A *cikkekben megismert gyermekek környezetével* kapcsolatban megemlítették közül a „Nem nagyon voltak barátai” (71. sz.) és a „»csövezik« alig van pénzü” (75. sz.) megjegyzéseket emelnénk ki, amelyek tovább árnyalják a családi háttér kapcsán szerzett információkat, némiképp teljesebbé téve az adott gyermeket ért agressziót – vélhetően – befolyásoló tényezők sorát. A *fiatalok etikumhoz tartozását* csak kevés adatközlő tudta megjelölni: 2 magyar és 2 roma gyerekről beszéltek a megkérdezettek. A többség azonban semmilyen tudással nem rendelkezett erre vonatkozólag. Elképzelhető, hogy az általuk olvasott cikkekben nem is tértek ki erre a szempontra, így az olvasók sem értesülhettek róla; vagy egyszerűen csak elfelejtették már ezt a tényt.

A *bántalmazó személyeként* a leggyakrabban az apát nevezték meg – úgy tűnik tehát, hogy a családon belüli erőszak elkövetői esetében vizsgált mintánkban is érvényes a férfiak felülreprezentáltságát mutató sztereotípiát. A *bántalmazás módját tekintve* a szíjjal verés, az ütés, a verekedés, vagyis a fizikai abúzus, közelebből a szándékos testi fenyegetés szerepelt a legtöbbször; csupán egyetlen alkalommal beszélhetünk gondatlanságból elkövetett fizikai bántalmazásról, amikor harci kutyák ölték meg egy kisfiút. Vélhetően ezek az elkövetési módzatok is jelzik, hogy – talán a társadalomilag bizonyos határok között jobban tolerált – testi fenyegetés számos családban a lehetséges vagy egyetlen nevelési eszközként funkcionál. Az újszülöttekkel, csecsemőkkel szemben elkövetett gyilkosságok esetében a „kukába, WC-be dobták” szomorú – máshonnan is ismert, sajnos ismétlődő – példával kellett szembesülnünk. A *tettek elkövetésének gyakorisága tekintetében* – az esetek két fő fajtájának megfelelően – a bántalmazásokhoz a „sokszor”, „mindig”; a gyermekgyilkosságokhoz az „egyszer” kifejezés társult. A testi fenyegetések tehát ismétlődő, a gyermek számára állandó fenyegetettséget jelentettek, melyek nyilván már olyan formákat és méreteket öltöttek, hogy a sajtó is tudomást szerzett róluk, így lett hírtérke az egyes fiatalok sérelmére elkövetett eseteknek. A *bántalmazás oka* nem mindig volt világos a megkérdezettek számára. Bár néhány, olykor nem kellőképpen kifejtett okot azért megjelöltek („...mert nem kellett az anyának” (11. sz.), „amikor az apja részeg, üti” (75. sz.)). Talán több tett elkövetésére is igaz lehet az egyik fiatal velős megállapítása: „Értelmetlen okból saját dühük levezetésekként.” (71. sz.) – viselkedtek így a felnőttek. A gyermekkel szembeni düh, a saját sorssal való elégedetlenség, a tehetetlenség, a kilátástalanság, a kétségbeesés érzése és még számos ok állhat a gyermekbántalmazások hátterében; erre vonatkozóan azonban csak mozaikos képet kaphatunk adatközlőink válaszai nyomán. Az egyes bántalmazásokkal kapcsolatban kialakult vélemények általában részvételről, együttérzésről tanúskodtak. Talán a sajtó révén feltárukt gyereksorsok – a bántalmazók tetteinek súlyosságából következően is – ebben az esetben váltották ki leginkább a szánakozás „hangjait” interjúalanyainkból: „Az apja nem jól cselekszik, én nem leszek ilyen” (8. sz.), „Biztos nagyon rossz lehet neki” (56. sz.). A *bántalmazás elleni cselekvési lehetőségeit* latolgatva az általánosan elfogadott társadalmi normákhoz igazodó válaszok születtek. Ezt tükrözik egyrészt az adott cselekedeteket elítélő megjegyzések: ekkora gyereket nem lehet felügyelet nélkül hagyni, nem kellett volna a szülőknek eltemetni, ha nem is ők ölték meg; jelenteni kellett volna a rendőrségnek (2. sz.). Másrészt az előremutató, pozitív változtatást sugalló vélekedések: „Szülők keresnek munkát, és álljon vissza a normális családi állapot” (71. sz.), valamint a felnőttek felelősségét hangsúlyozó, „a szülők tehetnének a kialakult helyzet ellen valamit” típusú válasz (56. sz.). Ezen kívül az újságból megtudott következmények ismertetése jelent még meg: „Rendőrség letartóztatta” (8. sz.). Tehát a megfogalmazott válaszok összességében harmonizáltak egymással; mondhatni jól kiegészítettek egymást. Csupán egyetlen adatközlő „lógott ki a sorból”. Az a fiatal, aki kategorikusan kijelentette, hogy „Elítélem az illet. Meg kell ölni azt, aki gyereket bánt” (7. sz.). Ő tehát negatívan nyilatkozott a történetekről, de az agresszív cselekedeteket maga is hasonlóképp, a legszükségesebb (hazánkban már el is törölt) formában, halálbüntetéssel torolná meg. Kár, hogy – ennél a kérdésnél – bővebben nem fejtette ki meglátását, így nem tudhattuk meg, milyen nézetek, élmények húzódnak meg véleményének hátterében; mi motiválhatta ezt a válaszadást.

Az újságokból megismert gyermekek helyzetének értékelésekor születtek a legszigorúbb ítéletek: a skálán csupán -5 és -3 közötti értékeket jelöltek meg az adatközlők. A számértékek tehát – a többi kérdéssorhoz viszonyítva – itt fogták át a legkisebb intervallumot. Az indoklások szinte teljes mértékben összecsengtek: nagyon rossz az ilyen szülői háttérrel rendelkező gyerekeknek, szörnyű élete van stb. Vélhetően a cikkekből kiélezett helyzetben meglevenedő gyereksorsokkal való szembesülés, a publicisztikai stílusnak az egyes eseményeket tömören feltáró, figyelemfelkeltő szóhasználat (címadás, szövegszerkesztési sajátosságok), a mához kötődő esetek, amelyek „itt és most” történtek – mélyebb benyomást gyakoroltak a fiatalokra. Az is elképzelhető, hogy a könyvekben feltárukt világhoz viszonyítva – amely olykor időben és térben is távolinak, valószínűtlennek tűnő cselekményeket tárt eljük – jobban megérintették az ifjú olvasókat. Ezért is értékelhették ezeknek a gyerekeknek a helyzetét sokkal pesszimistábban, a skála alsóbb értékeit használva. És persze azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ezekben a cikkekből jóval több alkalommal szerepelt a gyerekek ellen elkövethető legsúlyosabb tett: életük kioltása.

Az interjúalanyok alacsony válaszadási hajlandóságának okai

A média agresszív hatásának feltárását középpontba állító kérdésekre adott válaszok főbb sajátosságainak bemutatása után joggal merül fel a kérdés: ténylegesen milyen szerepet tölt be a fiatalok életében a külföldi médiahordozók használata a gyermekbántalmazás problémákra szempontjából. Mindenekelőtt annak vizsgálatát érdemes görcsö alá venni, vajon milyen okok húzódnak meg a mind három kérdéssort érintő alacsony válaszadási hajlandóság mögött. A teljes mintát alkotó 91 fő által adott feleletek számát összesítve ugyanis az alábbi adatokat kaptuk. (1. számú táblázat)

1. számú táblázat: Az egyes kérdéskörökre válaszoló fiatalok száma

Kérdéskör száma	Igen választ adók száma/fő	Nem választ adók száma/fő	Nem válaszoltak, egyéb száma/fő
5.	16	50	25
6.	31	34	26
7.	18	43	30

A táblázat jól mutatja, hogy a *médiából felettébb kevés fiatal értesült gyermekbántalmazással kapcsolatos eseményekről*. Legalább is az interjúalanyok állítása szerint – az ilyen jellegű filmeket leszámítva – csupán ötödüknek volt e témához kapcsolható, az interjúkészítőkkel is megosztott emlékképe, élménye. Úgy véljük, e tény mögött számos ok húzódhat meg, ezért néhány lehetséges tényező számbavételével kísérletet teszünk a szóba jöhető indokok felsorolására és rövid magyarázatára.

Ezt a problémafelvetést célszerűnek tűnik az *alkalmazott metodika sajátosságaiból* kiindulva áttekinteni. Mint közismert, az interjúkészítés, az egyes egyén ismereteinek, attitűdjeinek, véleményének feltárására alkalmazott, jól bevált módszer. A szóbeli kikérdezés eredményességét azonban jelentősen befolyásolja a kikérdező és a válaszadó közötti személyes interakciós kapcsolat, a közöttük kialakult rokonszenv/ellenszenv különböző formáinak érvényesülése, valamint az adott szituáció "laboratórium-effektust" kiváltó hatása. Fokozottan igaz ez az interjúkészítés által létrejött helyzetre, amelyben – a kérdések nagy száma miatt – egy-egy tizenévesrel mintegy 1,5-2 órát töltöttünk együtt. Joggal feltételezhetjük tehát, hogy a gyerekek, kamaszok elfáradása, figyelemkoncentrációjának, érdeklődésének fokozatos csökkenése, fogyatkozó türelme is a válaszadást nehezítő tényezők közé sorolható. Sőt az a kérdés is felmerül, hogy a válaszadók mennyire fejtették ki saját véleményüket, mennyire próbáltak valamiféle általuk feltételezett elvárásnak megfelelő, „ideálisnak” tekintett válaszokat adni, illetve inkább bizonyos tényeket, vélekedéseket elhallgatni.

A kutatás során a mintát 10-18 éves tanulók alkották, akiknek *nemek szerinti megoszlása* (61 fiú, 30 lány) a fiúk részvételének túlsúlyát eredményezte. Figyelembe véve, hogy a nemek közötti eltérést taglaló pszichológiai munkák közismerten a nők jobb verbális képességeit emelik ki; véleményünk szerint a lányok egyharmados aránya is szerepet játszhatott abban, hogy adatközlőink gyakorta adtak rövid választ azokra a kérdésekre is, amelyeknél véleményük bővebb megfogalmazását, indokaik részletesebb kifejtését reméltük.

Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk, hogy jellemzően a köznyelvi, társalgási stílusrétegbe tartozó, talán a *fiatalok témához való viszonyulását*, lelkiállapotát is jelző, többnyire semleges stílusárnyalatú ki-

fejezésekkel éltek. A stílust színesítő, diáknyelvi (gúnyos, tréfás), illetve az argó vagy a szleng körébe sorolható elemekkel sem igazán találkoztunk. Meglátásunk szerint ebben még az is szerepet játszhatott, hogy a történetek szüksézáví elmondása az egyes mondatokban előforduló szófajok körét is igen lecsúszította (ige, főnév, számnév túlsúlya); ezáltal kevesebb teret hagyva a szemléletességre, árnyaltabb kifejezőmódra, lehetőséget adó melléknevek használatára. Ez utóbbiak ugyanis – általában az adott kérdés függvényében – néhány, a főszereplő jellemvonására, főbb tulajdonságaira utaló jelző használatában merültek ki. Úgy véljük, ezek a sajátosságok nemcsak az *adatközlők kifejezőképességével* állnak összefüggésben, de bizonyos mértékig műveltségük, *tájékozottságuk aktuális szintjére* is utalnak.

Mindezen előzmények figyelembe vételével, a média agresszív hatását a különböző médiumok tükrében vizsgáló három kérdéskörre adott válaszok nyomán a következő megállapításokat tehetjük.

A gyermekbántalmazást bemutató média hatását vizsgáló kutatás főbb eredményei

A *média nyomtatott formáinak háttérbe szorulását*, az ifjúság olvasással töltött idejének nagymértékű csökkenését; egyáltalán az olvasáskultúra „hanyatlását” számos kutatási eredmény igazolja. Ezt támasztja alá jelen vizsgálódásunk is. Részben közvetlenül, az életmód témakörében szereplő, az olvasással eltöltött idő iránt érdeklődő kérdésre adott feleletek által; részben, áttételesen, a gyermekbántalmazáshoz fűződő olvasmányélmények felelevenítése révén. Az interjúalanyok állítása szerint ugyanis a naponta olvasásra fordított idő negyedóra, félóra (néhány kirívó esetben 1-2 óra). Ezekhez a kijelentésekhez azonban hozzá kell fűznünk, hogy igen kevés gyerek, kamasz választott erre a kérdésre; így joggal feltételezhetjük, hogy a döntő többség egyáltalán nem, vagy alig olvas. Ezekkel a válaszokkal harmonizál, hogy a fiatalok igen alacsony számban tudtak a gyermekek elleni agressziót bemutató könyvet és újságot megnevezni; illetve az azokban megjelenített eseményeket részletesen ismertetni.

Az *interjúalanyok audiovizuális eszközök révén szerzett tájékozottsága* szintén alacsony szintet mutat, bár a mintát alkotó fiatalok számát tekintve, valamint nagyobb arányban tudtak gyermekeket érő

agresszív jeleneteket feleleveníteni. Ennek háttérben egyik lehetséges okként a tévézéssel, internetezéssel, DVD-filmek nézésével eltöltött idő mennyisége nevezhető meg. Adatközlőink jó része ugyanis nem ritkán naponta 5-6 vagy még több órát fordít ezekre a tevékenységekre; a legkevesebb idő is napi fél óra. Kivételként egyetlen fiatal (megkérdőjelezhető) válasza idézhető: *Egy percet sem számítógépezik* (24. sz.). A média-agresszióról szóló beszámolók nagyobb száma ugyanakkor talán annak is betudható, hogy az agressziót gyakorta nyíltan, közelről megmutató képi megjelenítés és az azt kísérő verbális megnyilatkozások; valamint az erőszakos cselekményeket tartalmazó hírek közlése az intenzívebb figyelemfelkeltés eszközeinek tekinthetők. Sőt a több érzékzerv igénybevétele révén is erőteljesebb hatást gyakorolhat az ifjúságra. A multimédia egyre szélesebb körű elterjedése ugyanakkor a vizuális kultúra fokozottabb fejlesztését is megkívánná; pl. egy film jelentésének értelmezésekor az alkalmazott szimbólumok jelentésének dekódolásával, valamint az alkalmazott vizuális technikák megértésével kapcsolatos képességek kialakítását. Véleményünk szerint e kódrendszer elsajátítása, a látottak értékeléséhez kötődő tudás kialakítása mindenképpen az ifjúság javára válna. Kutatásunk alapján ugyanis azt is meg kell jegyeznünk, hogy a gyermekbántalmazással kapcsolatos emlékek felidézése nem sokban tért el az olvasmányélmények bemutatásához viszonyítva. Úgy tűnik, a mozgóképi hatások sem keltettek mélyebb benyomást adatközlőinkben, hiszen az események alaposabb ismertetése, a bántalmazásban érintettek és a konkrét körülmények árnyaltabb bemutatása ezúttal sem volt megfigyelhető. Érdekesnek tartjuk azt a jelenséget is, hogy csupán két számítógépes játékot neveztek meg a diákok, pedig – vélekedésünk szerint – ez a korosztály teszi ki az egyik legnagyobb „fogymasztói és felhasználói” réteget a számítógépes termékek piacán. Mindenesetre a mintánkat alkotó interjúalanyok – válaszaik alapján – aligha sorolhatók a szakirodalomban a médiaerőszak hatása által veszélyeztetett fiatalok közé. Eredményeink inkább azokkal a kutatásokkal mutatnak – távolról – némi rokonságot, amelyek az erőszakos képsorok gyakori látványához kötődő, az atrocitásokkal szemben megfigyelhető, az „ingerküszöb emelkedését” jelző, toleránsabb viselkedésre hívják fel a figyelmet. Ez a fajta közömbösebb magatartás azonban csupán a megkérdetettek nyelvhasználatából következtethető ki; ennek mélyebb vizsgálatára nem nyílt alkalmunk.

Összegzés

Az eredmények összegzése alapján úgy véljük, hogy a megkérdettek bizonyos fokú passzivitásával is összefügg, hogy interjúalanyaink többsége „megmaradt” a felszínes információnyújtás szintjén. Ezért a fiataloktól általában a cselekmények redukált „vázáról” hallhattunk, amelyhez a középpontban álló gyermekek egy-két tulajdonságot tartalmazó jellemzése társult. A többségben egy okra visszavezetett gyermekbántalmazások felelevenítése; az aktív részvételt feltételező, előremutató, a helyzet megváltoztatásával összefüggő cselekvési lehetőségek ismeretének hiánya szintén a megfogalmazott válaszok közös sajátossága. Ebből következően igen kevésbé mutatkozott meg a fiatalok énérelevanciája, a téma önmagukra való vonatkoztatása, saját helyzetük és az egyes „történetek” közötti kapcsolat megteremtése, az erről való mélyebb elgondolkodás, az olvasottak, látottak értelmezése, az azokkal összefüggő reflexiók megfogalmazása.

A válaszok összesítése alapján úgy tűnik, hogy interjúalanyaink alacsony szintű motiváltság jellemzi; kevésbé érdeklődnek az efféle témák iránt; talán éppen ezért kevésbé is emlékeznek ezekre az esetekre. De az is elképzelhető, hogy az információk özönében, ahol az ifjúság napi szinten, folyamatosan értesülhet ilyen atrocitásokról, már nem lesznek „hírértékűek” az efféle történetek. Egyfajta retroaktív gátlásként a később hallott, látott stb. bántalmazásos esetek kioltják korábbi, hasonló esetekhez fűződő emlékképeket; így mélyebb benyomást nem igazán gyakorolnak rájuk ezek a jelenségek; talán többen teljes közömbösséggel veszik tudomásul a gyermekek bántalmazását bemutató híreket. A konkrét esetekre vonatkozó, szenvtelen hangú, távolságtartásról tanúskodó vélemények számos esetben ezt látszanak alátámasztani. Ebben a folyamatban azt is érdemes figyelembe venni, hogy az egyes gyerekek, kamaszok fejében milyen kognitív sémák jöttek létre, ezek hogyan határozták meg az új információk felfogását, megértését és feldolgozását, például vizsgált tárgy-körünkkel kapcsolatban. S mindez hogyan befolyásolta az adott válaszok tartalmát. Ezek alaposabb feltárása azonban már egy újabb kutatás tárgya lehetne.

(1.) Ez az írás 2007 őszén a Miskolci Városi Pedagógiai Intézet, az ELTE Alkalmazott Neveléstudományi Tanszék és a Miskolci Egyetem Tanárképző Intézete munkatársai által – az OKA-pályázat keretében – lefolytatott kutatás egyik részterületének eredményeiről ad áttekintést.

Felhasznált irodalom

Kósa Éva (2005): Gyerekek, serdülők és a média. In.: Vajda Zsuzsanna – Kósa Éva: Neveléslélektan. Osiris Kiadó, Bp. 363–431.

Holczer József

Ismétlés? Lehet; csak ne a közelben!

Máris megjegyezzük: *nem versekről* lesz szó. Kiindulásul mégis jöjjön egy versrészlet – épp a különbség/különböztetés végett! „... // *A tenger* viszi messze hajónkat, / *a tenger* messze viszi a harcosokat, / csak *a tenger* pártolja ügyünket / *a tenger a tenger a tenger* // csak *a tenger*, a hegyek meg a Nap” (Váci Mihály: *A tenger*). Itt nagyon is helyénvaló a „tenger” szó állandó szereplése (hát még az előző öt versszakban!). A poétika, retorika, stilisztika egybehangzóan ünnepli az ilyen szóismétlést. Szakszerűen bővítésen alapuló *alakzat*nak tartja; esetünkben is: a költő elérte művészi célját, épp a címbe li kulcsszó többszörös említésével lett a szövege, kifejezése, üzenete hatásosabbá, expresszívabbá.

Nem így a *prózai szöveg*! Pláne nem, ha afféle *értekező* – eleve nem szépirodalmi/művészi – textusban bukkán föl *egyzon szó/elem*/, még ha csupán mindössze *kétszer*, de egymás *közvetlen közelségében*! Váci idézett szabad versében vétek lenne „óceán”-ra, „nagy víz”-re és hasonlókra változtatnunk. Alábbi szövegrészleteinkben viszont mindenképp *módosítanunk kell*. Szerzői-lektori-korrektori (mű)hiba folytán *henyeség, pongyolaság* áll fönn – az összességükben színvonalas kötetek ellenére is. Úgyhogy: még utólag is érdemes okulnunk...

„Diósgyőr... A lövértat ... a király többször eladományozta, végül felesége, Erzsébet királyné *szerezte meg*, akitől fia, Nagy Lajos cserével *szerezte meg*” (Bagyinszki Zoltán–Tóth Pál: *Magyar várak*, 22. o.). Talán az első előfordulás kiált szinonimáért: „... Erzsébet királyné *jutott hozzá*...”, vagy egyszerűbben: „... Erzsébet királyné *lett*...”

„Az a papirusztekercs pedig... a Krisztus előtti II. évezred közepére nyúlik *vissza*, ám a szakértők véleménye szerint ez a gyógy mód még annál is sokkal régebbi hagyományos gyógyítási szokásokra vezethető *vissza*” (Angela Maria Mauri – dr. Paál Zsuzsanna ford.: *A nélkülözhetetlen vitaminok*, 28. o.). Mindössze az igekötő ismétlődik, ráadásul rímes prózát produkál. Van ugyan ilyen is, akár művészi szinten: tudatos művelése eredményét *makámaként* jegyzi elsősorban az arabok irodalma. Itt azonban nyilván szó sincs ilyen célzatról. Az első igekötős ígét kell lecserélünk ekképp: „... a Krisztus előtti II. évezredből *való*...”

Vagy nézzük ezt a szövegrészletet, ahol meg a névtő ismétlését marasztalhatjuk el: „Igaz, a zsidóknál a gyakorlatban nemigen tettek különbséget a házasság és a jegyesség *között*. Mintha inkább csak elméleti különbséget láttak volna a két állapot *között*” (Béky Gellért: *Szent József*, 18. o.). Ezúttal is inkább a – bizonyára egyáltalán nem szándékolt – rímelés miatt mosolyodunk el. Ám ez a mondatpár sem humoros-komikus makáma, hanem komoly teológiai munka szöveggörnyezete/szelete. Akár az első, akár a második „között” helyett elmegy a *terén* vagy pedig a *dolgában* névtőszerűség. Lehet persze a szinonimitással is élni, ez esetben némi átalakítás okvetlenül kell, mégpedig talán mindjárt az első előfordulásnál: „... nemigen *különböztették meg* a házasságot és a jegyességet...”

Ismétlés szempontjából akár keretes mondatnak – és ezáltal költőinek is – mondhatnám a következőt, ahol a kezdő ige másodjára igekötőt kapott, sőt toldalékában módot is váltott a megfogalmazója: „Erre *rajzoljunk* körökből álló utakat úgy, hogy egy teamécsest többször körberajzolunk (Sinkó Andrea: *Szórakoztató kísérletek*, 33. o.). A realitás síkján maradva, ez mindössze köz-, jóindulattal: értekező próza. Az élen lévő „rajzoljunk” helyébe szívesen tenném például ezt: *készítsünk, szerkesszünk*...

„Fogom *mgamat* és ajánlom *magamat*!” Ezt viszont már én teszem hozzá az eddigiekhez – némi stílusvadassáttal. A hiba is lehet okkal-móddal pozitív hatású, akár javításra serkentő. Valóban: javítsanak ki – javítsuk ki – még idejében. És még szebbre, gördülékenyre: Ezzel *befejezem*. Ajánlom magamat...

Lévén, létére, révén

A címben jelölt három szót, mivel hangalakjuk kissé hasonlít egymáshoz, legtöbbször csak szóban, de néha írásban is hibásan használják. Leginkább a *lévén* és a *létére* szavakat cseréli fel a kevésbé tájékozott beszélő (író).

Vizsgáljuk meg egyenként jelentésüket!

A *lévén* szófaját tekintve határozói igenév, a kissé választékos stílusban fordul elő, a Magyar értelmező kéziszótárban következő jelentését olvashatjuk: „Minthogy úgy van, amit állítunk v. mert úgy van, amint állítjuk”. Lássunk a helyes használatra példát! Mérnök *lévén* jól ismeri a matematikát. A mérnöktől ugyanis elvárjuk, hogy a matematika megfelelő ismeretét, hiszen szakmájának ez igen fontos feltétele.

A *létére* pedig személyjeles és határozóragos főnév (töve a lét), amelyet névutószzerűen használunk, és ellentétet fejezünk vele ki. Az említett kéziszótár így fejt ki a jelentését: „Annak ellenére, hogy vki, es. Vmi az v. olyan, ami(lye)ről szó van.” József Attila Dunánál című szép versében olvassuk: „Gyenge létemre így vagyok erős...”

A *létére* pongyola használatának szemléltetésére álljon itt az alábbi mondat: Katona *létére* igen bátor. Bár milyen furcsa, ennek a példamondatnak az a jelentése, hogy a katonák általában gyávák, ám a szóban forgó hadfi nem olyan, mint a többiek, kiválik közülük a bátorságával. A *létére* helyett a *lévén* szó illik a mondatba, tehát katona *lévén*.

Most pedig soroljunk fel néhány helyes példát! Negyedik *lévén*, szépen, kifejezően olvas. Óvodás *létére* ismeri a betűket. Keresztény ember *lévén*, megbocsátott egykori haragosának. Nő *létére* durván beszél.

Névutószzerűen használjuk a címben szereplő a harmadik szót is. A *révén* ragtalan vagy személyjeles, illetve *-nak, -nek* ragos szó után fordul elő, azt fejezzük ki vele, hogy „vkinek, vminek a segítségével, közreműködésével, útján” érünk el valamit. Íme egy példa: Kapcsolata *révén* jó állása van.

Az előzőeknél ugyan ritkábban, de előfordul, hogy ezt a szót is hibás használják. Mégpedig a *lévén* helyett. Például: „Udvarias ember *révén*, előre köszön az idősebbeknek.” Helyesen: Udvarias ember *lévén*, előre köszön az idősebbeknek.

A *lévén* szóval kapcsolatban még érdemes megemlíteni a Nyelvművelő kéziszótárnak azt a megjegyzését, hogy a *lévén* újabban kötőszószzerűen is előfordul a mondat elején. Ilyen példákat sorol fel: „Lévén fertőző beteg, nem szabad meglátogatni”; „Lévén az én eszközőm a fényképezőgép, ezzel mutatom be az országot, amelyben élek”.

Ugyancsak terjedőben van az okhatározót kifejező *lévén*, *hogy* szerkezet is: „Nem kapták meg az üzenetet, *lévén*, hogy nem voltak otthon.” Ám a szótár inkább a tömörebb formákat, a *lévén*, *hogy* helyett a *mert*, *mivel* *mivelhogy* kötőszókat ajánlja. A szótár példamondatát tehát így alakítható át: „Nem kapták meg az üzenetet, *mert* (mivel, mivelhogy) nem voltak otthon.”

Úgy vélem, hogy a felsorolt példák *révén* (segítségével) sikerült rámutatnom mindhárom szó helyes használatára.

A szív szó gazdagsága

A Lillafüredi Pszichiátriai Napok 1999. november 12–13-i rendezvényén a központi témát így jeölték meg: Az orvos, a beteg és a „szívbjak”. A rendezvény keretében kerekasztal-beszélgetést is szerveztek „Kardiopszichiátria, pszichokardiológia: Szívvel-lélekkel” címen. Ez utóbbira – orvosokon, pszichiátereken kívül – én is meghívást kaptam. Magam mindenekelőtt a *szív* szó gazdagságát igyekeztem bemutatni. Előljáróban elmondhatom: a mintegy 200 orvos és pszichiáter nagyon is érdeklődött nyelvi-nyelvvelhelyességi-stilisztikai kérdések iránt. És idekívánczik még egy nem várt megállapításom: az ott előadó és felszólaló orvosok, pszichiáterek szinte kivétel nélkül tiszta, szép kiejtéssel, logikusan felépített mondatokban, világos és érthető stílusban beszéltek.

Ezúttal a *szív* szavunkról elmondottakat foglalom össze röviden. Induljunk ki abból, hogy a szív az életnek talán legfőbb szerve. És ahogy egy atomfizikus megjegyezte: „Az embernek két pólusa van: az agya és a szíve.” Itt az *agy* és a *szív* már átvitt értelmű is, az *agy* az értelem, az ész, a *szív* az érzés, érzelem megtestesítője.

Szív szavunk finnugor eredetű, a feljegyzések szerint a XIV. századtól sűrűn fordul elő, és mint elemi jelentésű szó – a *fej*, *szem*, *vér*, *anya*, *ég*, *tél* szavakhoz hasonlóan – igen nagy szócsaládot alapított, azaz számos képzett formát és összetett szót, továbbá igen sok szólást hozott létre. Még a mai szleng is – mondhatnánk – „érdemesnek tartotta” a szívet ilyenféleképpen elnevezni: *ketyegő*, *motor*, *pumpa* (Magyar szókincstár).

Ismeretes, hogy az új tárgyakat, jelenségeket gyakran a hozzájuk hasonló alakú, szerepű tárgyak, jelenségek nevével nevezzük meg. Így lett például a széknak *karja*, *lába*, *háta*. Vagy így kapta mostanában az Internet a *világháló* nevet. Ugyanilyen – idegen kifejezéssel: metaforikus – úton jött létre a *szív* szónak ’valamely terület központja’ jelentése, pl. „Budapest az ország szíve”. Ide sorolható aztán ’a szívet stilizáltan ábrázoló díszítő motívum vagy tárgy’ jelentés, pl. „Szívet hímez a blúzra.” „Ezüst szívet hord a nyakában.”

A *szív* szó esetében jóval gyakoribb a másik – idegen kifejezéssel: metonimikus – névátviteli mód, amikor is pl. ezzel a szóval nevezzük meg azokat az érzéseket, amelyekről úgy gondoljuk, hogy a szívben laknak. ’Szeretet’ jelentésben szerepel a szív az Értelmező szótár szerint mintegy 25 olyan kifejezésben, mint „valaki csupa szív”, vagy „belopja magát valakinek a szívébe”. Körülbelül 20 szókapcsolatban meg ’szerelem’ a jelentése, pl. „valaki elnyeri valakinek a szívét”. Jelentheti aztán ’az érzelmi életében, jellemében tekintett embert’, pl. ebben az Ady-verscímben: „Ifjú szívekben élek”. Az Értelmező szótár egyébként hozzátvetőleg 300 ilyen metonimikus jellegű szókapcsolatot tart nyilván.

A nyelvjárások azonban még más idevágó jelentéseket is kifejlesztettek, pl. a Szegedi szótár szerint a szív jelenti ’a paprikaörlő belső részét’, a Szlavóniai szótár szerint meg ’a dinnye közepét’.

O. Nagy Gábor Magyar szólások és közmondások című hatalmas gyűjteményében 27 *szív*-vel kapcsolatos szólást sorol fel. Csupán ízelítőül. „Üti a szíve a tizenkettőt”, azaz fülig szerelmes. „Kinek mit szívében, kitetszik színeben”, vagyis az arc elárulja az ember érzéseit. „Kinek szíve telve, megnyílik a nyelve”, azaz a túláradó érzelmek beszédessé teszik az embert.

A *szív*-nek kilenc képzett formája ismerős (pl. *szívtelen*, *szívlel*, *szívélyes*). Inkább arra utalok, hogy a Magyar tájszótár szerint a *szívesen* a Veszprém megyei Csetényben ’nagyon, keservesen’ értelmű, pl. „Jaj, de rossz, amikor uan szívesen gyün a fájás.” A *szív* szónak az Értelmező szótár 60, a tájszótárak még 30 más összetételét említik. Csupán néhány példa: *szívhang*, *szívroham*, *szíverősítő*, *szívdöglesztő*. A Kiskanizsai szótárban a *szívgyökér* összetett szó a főgyökeret jelenti.

Lehetne még beszélni a *szív* szónak a költőknél, íróknál található előfordulásairól. Most csupán Juhász Gyulától idézem a következő igazán költői sorokat: „Szép volt, nemes volt, szűz volt a szívemben, de Anna meghalt, Annát eltemettem!”

(Elhangzott a Kossuth rádió Édes anyanyelvünk adásában.)

Minden otthon és külföldön élő, és nyelvünket eléggé nem becsülő magyarnak is ismernie kellene ezt az „analízist”.

Gyimóthy Gábor

Nyelvlecke

Egyik olaszóra során,
Ím a kérdés felmerült:
Hogy milyen nyelv ez a magyar,
Európába hogy került?
Elmeséltem, ahogy tudtam,
Mire képes a magyar.
Elmondtam, hogy sok-sok rag van,
S hogy némelyik mit takar.
És a szókincsben mi rejlik,
A rengeteg árnyalat,
Példaként vegyük csak itt:
Ember, állat hogy halad?
Elmondtam, hogy mikor járunk,
Mikor mondom, hogy megyek.
Részeg hogy dülöngél nálunk,
S milyen, ha csak lépdelek.
Miért mondom, hogy botorkál,
Gyalogol vagy kódorog,
S a sétáló szerelmes pár
Miért éppen andalog?
A vaddisznó, hogy ha rohan,
Nem üget, de csörtet – és
Bár alakra majdnem olyan,
Miért más a törtetés?
Mondtam volna még azt is hát,
Aki fut, miért nem lohol?
Miért nem vág, ki mezőn átvág,
De tán vágat valahol.
Aki tipeg, miért nem libeg,
S ez épp úgy nem lebegés, –
Mínhogy nem csak sánta biceg,
S hebegés nem rebegés!
Mit tesz a ló, ha poroszkal,
Vagy pedig, ha vágtazik?
És a kuvasz, ha somfordál,
Avagy akár bóklászik.
Lábát szedi, aki kitér,
A riadt őz elszökell.
Nem ront be az, aki betér...
Más nyelven hogy mondjam el?

Jó lett volna szemléltetni,
Botladozó mint halad,
Avagy milyen őgyelegni?
Egy szó – egy kép – egy zamat!
Aki „slattyog” miért nem „lófrál”?
Száguldó hova szalad?
Ki vánszorog, miért nem kószál?
S aki kullog, hol marad?
Bandukoló miért nem baktat?
És ha motyog, mit kotyog,
Aki koslat avagy kaptat,
Avagy császkál és totyog?
Nem csak árnyék, aki suhan,
S nem csak a jármű robog,
Nem csak az áradat rohan,
S nem csak a kocsi kocog.
Aki cselleng, nem csatangol,
Ki „beslisszol”, elinal,
Nem „battyog” az, ki bitangol,
Ha mégis: a mese csal!
Hogy a kutya lopakodik,
Sompolyog, majd meglapul,
S ha ráförmedsz, elkotródik,
Hogy mondjam ezt olaszul?
Másik, erre settenkedik,
Sündörög, majd elterül.
Ráripakodsz, elődalog,
Hogy mondjam ezt németül?
Egy csavargó itt kóborol,
Lézeng, ödöng, csavarog,
Lődörög, majd elvándorol,
S többé már nem zavarog.
Ám egy másik itt tekereg,
– Elárulja kósza nesz –
Itt kóvályog, itt ténfereg...
Franciául hogy van ez?
S hogy a tömeg miért özönlik,
Mikor tódul vagy vonul,
Vagy hömpölyög, s még sem ömlik,
Hogy mondjam ezt angolul?

Aki surran, miért nem oson,
Vagy miért nem lépeget?
Mindezt csak magyarul tudom,
S tán csak magyarul lehet.

K Ö N Y V S Z E M L E

Aranypor száll a Békés megyei tájra

*Egy hasznos és fontos kézikönyvről –
nem csak tanárok és diákok számára*

Az elmúlt év végén jelent meg Békéscsabán a helyi és megyei Oktatási Osztály és Bizottság támogatásával **Somi Éva** Toldy Ferenc-díjas tanárnő, a MIT (Magyar Irodalomtörténeti Társaság) vezetőségi tagja, a Békés megyei tagozat elnöke hiánypótló, hasznos és fontos munkája: az „Aranypor – A Békés megyei irodalom kézikönyve”.

Hiánypótló, hasznos és fontos, mert gazdagítja e kötet a magyar tájirodalomról és irodalmi kultusz-ápolásról szóló könyvek/segédkönyvek és kézikönyvek sorát. Az újabb nevelési-oktatási, irodalomtanítási törekvések és érettségi követelmények is megkívánják és elvárják a helyi és regionális irodalom ismeretét, olvasását-olvasztatását, megismertetését. A Békés megyei „Aranypor” szépen illeszkedik a „Két víz köze” (Bács megyei), a Lakiteleki és tiszakécskei olvasókönyv (honismereti könyvek), a „Félegyházi olvasókönyv”, a „Kincses Kecskemét – Várostarténeti olvasókönyv”, a „Szülőföldem Bács-Kiskun”, vagy Gecsei Edit (Győr-Sopron megye irodalmi emlékeiről) és mások tájirodalmat bemutató, feldolgozó, tallózó segédkönyvei közé.

„Mi kötheti az embert egy tájhoz, egy kicsinyke földdarabhoz? Megválaszolhatatlan kérdés, miként ennek párja is: mi is az a hazaszeretet? Vajon mitől kedvesebb a táj, ahol élünk, szívdobogatóbb az emlék, amely elénk idéződik? Olyan kicsiny haza ez, hogy minden szegletét egyforma szívmelegséggel lehet bejárni, megölelni, de mégis van, amelyikre e kicsinyből is azt mondjuk: ez a mienk! Ez az enyém!” – írja, kérdezi és állítja Praznovszky Mihály a „Táj-irodalom”-ról szóló könyvének nyitófejezetében: „A táj vonzásában”.

Somi Éva „Aranypor” című kézikönyvével ékes bizonyítékát adja a Békés megyei tájhoz, ezen kicsinyke földdarabhoz való kötődését, hiszen itt él, dolgozik: közvetíti az irodalom értékeit tanárként és tankönyv/ek/ írójaként is. Megyéjének irodalmi kézikönyve előtt már íróarckokat mutatott fel a múltból, a régi magyar irodalom tanítását segítő; társszerzőként pedig gimnazisták, érettségire készülők kezébe adott irodalmi feladatgyűjteményt, s megannyi szép, színvonalas írását olvashattuk/hallhattuk konferenciákon vagy a MIT folyóiratában, az „IRIS”-ben a Toldy Ferenc-díjas tanárnőnek. Somi Éva előszere-ttel ír kritikát kortárs megyei szerzők műveiről, de szívesen vallomásra is bírja őket érdeklődő közönség előtt. Mindezek a tevékenységek is jól bizonyítják a

tanítási/iskolai órákon túl is, hogy a régmúlt szerzőitől Petőfi Sándoron át Szabó Magdáig, a népi íróktól a kortársakig szeretné olvasztatni tanítványait, s az érdeklődő irodalombarátokat.

Az „Aranypor” – A Békés megyei irodalom kézikönyve már külsejével is igen szép, megnyerő, ízlésformáló kötet. A könyv szerkezete átgondolt, világos hármastagoltságú; a fejezetek címe/tematikája: Nagyjaink a régióban, Népi írók és örököseik, Kortársaink. Minden fejezetet jól összefogott bevezető indít, majd a választás és kiemelés, a részletek/szemléltetések rövid indoklása után – hiszen a szerző is újra (olvasó, egyéni ízlésű-, példás tömörségű életrajzi) pályarajzi ismertetés után jöhet: az olvasás/olvasztatás, maga a mű egésze vagy részlete, megfontolt válogatás alapján, értékek és színvonal, eredetiség vagy épp a helyi szín, íz, jelleg bizonyítására is. Minden fejezetben a bemutatott szerző és műrészlet után izgalmas „feladatok” és kérdések, a továbbgondolást segítő, mélyítő munkaformákra való felhívások következnek. S mindenütt a fejezeteken belüli részeknél ott a „szakirodalom” jegyzéke, újabb izgalmas közlésekkel: érdekes tanulmányok adataival folyóiratokból, elemző kötetekből. A „Feladatok” és a „Szakirodalom” része/i a kötetnek nemcsak diákoknak és magyartanároknak, de a helytörténészeknek, könyvtárosoknak s az érdeklődő, kutatni szerető olvasók szélesebb táborának is igen hasznos/ak lehet/nek.

A tájirodalomban járatosabb/olvasottabb magyartanárok is találhatnak e kötet minden fejezetében érdekességeket, kevésbé ismert részeket, pl.: Illyés Gyula Dobozon, József Attila Békés megyében, Szabó Magda Békés megyei gyökerei; Simonyi Imre, a kisváros poétája, Ladányi Mihály, a ványai vagabund; és az egész III. fejezet, a „Kortársaink” Határ Győzőtől Grecsó Krisztián az „Isten hozott” című kötetéről írottakig.

A kötetből árad a táj, a vidék ismerete és szeretete, s az irodalmi értékek iránti szeretet, a tanítani akarás és tudás, az ismeretek, „az olvasás gyönyörűsége” iránti igényesség és éhség, az erre való fogékonyság és ide vezető út értelme, élménye. Mindezekre a szerző, Somi Éva magyartanár/olvasó kézikönyvével szép példát ad kezünkbe, hangsúlyozva a jövő nemzedékének feladatát is: „Hogy az irodalmi kultusz ápolása ne csak kevesek szívügye legyen, hanem az itt élő emberek, de mindenekelőtt az itt ta-

nuló diákok is kellő tisztelettel ápolják íróink, költőink emlékét; azokét, akik itt születtek, azokét, akik hosszabb-rövidebb ideig itt éltek és alkottak, azokét, akik csak átutazóban jártak itt, és ismerjük meg azokat, akik közöttünk élnek napjainkban is.”

Köszönet a szerzőnek, Somi Éva magyartanárnak a Békés megyei irodalmi kézikönyvért, mert valóban „aranypor szállt” a megye irodalmi értékeire!

Bajtai Mária

Tóth Krisztina – Valaczka András:
Irodalmi ikerkönyvek. Tankönyv
Olvasmányok fiúknak. Olvasmányok lányoknak
5., 6., 7., 8. évfolyam, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2006.

A Nemzeti Tankönyvkiadó *Irodalmi ikerkönyvek* című tankönyvsorozata azért született meg, hogy az irodalmat és az olvasást megszerettesse. A program lényege a kezdeményezés, irodalomtanítás, differenciálás. Az ikerkönyvek egyszerre két irányt követnek: hagyományörző és kötelező műveket, lányoknak és fiúknak való olvasmányokat kínálnak, tanítanak és szórakoztatnak, szakmai és napjainhoz illő profizmussal építkeznek.

A <http://www.ntk.hu/web/guest/ikerkonyvek> honlap és a kötetek áttanulmányozása után az a véleményem, hogy a XXI. században hasonló tankönyveket kellene/kell tanítványaink kezébe adni. Magam is szívesen oktatnám lányaimat és fiaimat ebből a tankönyvből.

A tankönyvsorozat alapele:

- tagolt olvasmányajánlatok
- ismeretterjesztő (non-fiction) szövegek
- mediátor-funkció: önismereti vonatkozások
- korlátozott mennyiségű, szilárd ismeretanyag
- „termékeny félreértések” pártolása
- irodalmon kívüli szövegértés és szövegalkotás
- a képi kultúra munkába állítása

Az Ikerkönyvek a KID-program (Kezdeményező Irodalomtanítás Differenciált programja) alapján születtek. A cél: a kommunikációs készségek, képességek fejlesztése, az önálló és interaktív tevékenységek kialakítása, fejlesztése. Cél továbbá az alapvető irodalmi-szakmai ismeretek elsajátíttatása is, azok alkalmazására, értelmezésére való képesség kialakítása. Kiemelt cél az irodalom, az irodalmi alkotások megkedveltetése, az irodalmi művek adta élmények, érzések ismeretét, tudássá való transzformálása, az elemzésre, szövegértelmezésre való figyelem fölkelése. Szorosan összefügg vele a szóbeli és írásbeli képességeknek, az önálló szövegművek alkotására való kialakítása és fejlesztése.

A KID mozaikszó egyben három metodikai irányt is jelez: a [k]észítetést, a [i]ntegrálást, és az ún. [d]ominóelvet.

Készítetés

Az angolszász irodalom „hat C”-nek nevezi az 1995-ben kialakított módszert (choice, challenge, control, collaboration, constructing, consequences; J. Turner és S. Paris: *Hogyan befolyásolják a feladatokat a motiváltságot?* The Reading Teacher, 48., 1995.). Magyarul talán így mondhatjuk: a hat K-módszer:

* Kiválasztás: ha módot kapnak rá a diákok, hogy több lehetőség közül válasszanak, több energiát fektetnek az anyag feldolgozásába.

* Kihívás: a közepesen nehéz feladatok nagyobb mértékben aktiválják a diákokat.

* Kontrollálás: jótékony hatással van a tanulási kedvre, ha a diákok maguk is részt kapnak munkájuk megszervezésében, irányításában és értékelésében.

* Kooperáció: az interakciók, együttműködés, csoportmunkát igénylő feladatok és tevékenységek növelik a szívesen vállalt erőfeszítéseket.

* Keresés: lelkesítőleg hat a diákokra, ha maguk fogalmazzák meg az adott tananyag megtanulásának értelmét, hasznát.

* Következmények: segítenünk kell a diákokat abban, hogy meglássák a kapcsolatot a befektetés és az eredmény között.

Integrálás

Hasznos lenne, ha az elbeszélő szövegek és irodalmi alkotások tennék színessé, életszerűvé a tanulmányt. Erre példa Selma Lagerlöfnek *Nils csodálatos kalandjai* címmel 1907-ben írt tankönyvmesekönyve. Miután nálunk ehhez hasonló tankönyvek nem állnak rendelkezésre, nagy hangsúlyt kell fektetnünk a tanulók saját élményeire és olvasmány-élményeire, hogy ezekbe tudjuk integrálni, bekapcsolni, szervesen beegyeztetni a megszerzett új ismereteket. Kulcsfeladat lenne tehát, hogy az úgynevezett előzetes ismeretekből induljon ki minden új ismeretszerzés, s így az új tudás integrálódhasson a régi alkotta egészbe. A külföldi kutatók KWL-programnak nevezik ezt a módszert (already known, want to know, learned now – magyarul: amit már tudok, amit tudni szeretnék, amit most megtanultam). Magyarul inkább igeneveink *befejezett-beálló-folyamatos* hármasságával értelmezhetnénk a szemléletet:

* Befejezett: az új ismeret felvezetése előtt érdemes feltárni, felidézni, amit az adott témáról már tudnak a diákok.

* Beálló: az előzetes ismeretek feltárása nyomán könnyebben aktiválhatjuk a tanulókat. Mire lennének kíváncsiak? Mi lenne most a teendő, hogy többet tudjanak?

* Folyamatos: az óra vagy az anyaggrészt végezve pillantsunk vissza: Miben bővült a tudásuk? Mit tudtak (vagy rosszul tudtak) korábban?

Dominóelv

Ha egyetlen dominót meglöknünk, a többi lapocskák sorra dőlnek el. Ilyen folyamatok elindítására lenne szükség az írás és olvasás terén egyaránt, hogy minél kevésbé kelljen nekünk, felnőtteknek vezérelnünk a tevékenységet, s minél inkább önmagától fusson tovább.

A már említett honlapon azt is megtudhatjuk, hogy a mai társadalom – s benne a diákság – gyakorlatilag nem olvas. Míg 1977-ben az érettségizettek körében 18 perc volt az olvasással töltött idő, a kilencvenes évek végére ez 8 percre csökkent. Az olvasás visszaszorulásáért nem az oktatás a felelős elsősorban, hanem maga az átalakuló társadalom, amely a gyors megtérülést, a gyorsan pénzre váltható tudást és tevékenységet kereső új embertípust hozta előtérbe. Az autósodák, a mobiltelefon, az internet, a százcsatornás antennák, a tévé mindenható uralma, a két órába sűrített filmfeldolgozások stb. olyan embert idealizálnak, aki számára „egy nap a világ”. A könyv most úgy szorul háttérbe, ahogyan annak idején a kézzel írt kódexek helyébe a nyomdában sokszorosított példányok léptek, ahogy a festmények értéke vált kérdésessé a fotó mellett, vagy a színház a film mellett. Az ember gazdaságosan szervezi a maga életét, s ha egy történetet ingerekben rendkívül gazdag módon két óra alatt megismerhet, nem fog ugyanerre a célra két hónapot áldozni.

Szükséges az olvasás rehabilitációja!

A kialakult elektronikus függőséget, a gyorsabb, információkban gazdagabb, konyhakész élményt kínáló elektronikus ingereket azért választják, mert használatuk praktikusabb, míg az olvasás nehézkes, lassú, időrabló tevékenységnek látszik. Pedig az olvasás igenis hasznos, csak ennek révén fejleszthetők verbális képességeink, szövegértési és szövegalkotási kompetenciáink, kommunikációs alkalmasságunk. Arany János szerint: „Az olvasás által napról napra valami ragad az emberre, és utóbb azt veszi észre, hogy más emberek szinte szívesen hallgatják a beszédjét, mert igaz az, hogy aki tanult valamit, még a nyelve is könnyebben fordul a szájában, nem úgy, mint a tanulatlané, mert a tanulatlan még a jó napot is hőbörögve mondja.”

A mai, fogyasztói társadalom anyagiassága, ön-elégültsége kiöli a lelkekből a Babits Mihály megfogalmazta „soha meg nem elégedést”, a reklám vezérelte hétköznapi ember, s a tanulók nagy többsége kielégítőnek véli a maga világát, valóságát, mert előbb-utóbb megszerzi a mobiltelefont, az áhított cuccot, a külföldi utat, amit a média a boldogság metaforájaként ültet a fejébe, s nem is kíván más világokat is megismerni a maga valóságán kívül. Pedig minden irodalmi alkotás, vers, regény, egy-egy nekik tartogatott külön világ, amelyben boldog izgalommal merülhetnek el. Móra Ferenc tanácsa: „Nem fecske módjára kell átsuhanni a könyvön. Meg is kell abban merülni.” Ez az *elmerülés-élmény*, ez a más logikára

irányuló kíváncsiság, az idegen világok felfedezésének ez a kalandja az, amit semmiféle film nem pótolhat.

A társadalom átalakulásának megfelelően hallatlanul megnövekedett a kommunikációnak mint témának és fejlesztendő képességnek juttatott tér az oktatásban. Az anyanyelvi kommunikációt ma éppúgy tanítjuk, mint az idegen nyelvi beszédet. Az *én-én kommunikáció* mellett ugyanolyan fontos az *én-én kommunikáció* is, amelyet J. Lotman hangsúlyozott *Az értelem univerzuma* című munkájában. A szöveg és annak olvasója kölcsönösen aktiválják egymást, mindkettő bekapcsolja a másikat. A szöveg igyekszik saját jelrendszerébe vonni az olvasót, s az olvasó is ugyanerre törekszik vele szemben. Így az olvasásban mindig megértés és meg-nem-értés keveredik. Gárdonyi Géza szerint „az emberben minden könyv nyomot hagy, jegyet ver a lelkére, mint az obeliszkre a képiró.”

Az elméleti alapelv, cél ismertetése után mit is tartalmaz az ismertetendő tankönyv és szöveggyűjtemény?

Az ötödikeseket mesék, népdalok, Petőfi Sándor *János vitéze*, Arany, Petőfi, Csokonai, Kosztolányi és József Attila versei, aztán mítoszok, J. K. Rowling, Csukás István, Böszörményi Gyula, Mark Twain, Lewis Carol regényrészletei után Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* házi olvasmány feldolgozása várja.

A hatodikosok előbb átisméltik, mit tanultak az ötödikben, majd mondákkal, balladákkal, elbeszélő költeményekkel ismerkednek, majd Arany János *Toldija*, Gárdonyi *Egri csillagokja* várja őket olvasással, megismeréssel. Janus Pannonius, Balassi, Csokonai, Ady, Kosztolányi és József Attila versei után regényrészletek gazdagítják az ötödikben szerzett ismereteiket.

A hetedikesek is ismételnék előbb, majd a reformkorba látogatnak el, és a reformkori költőink (Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Arany) halhatatlan alkotásaival ismerkedhetnek meg, újabb lírai és újabb prózai alkotások kerülnek eléjük, Jókai Mór *A kőszívű ember fiai*, Mikszáth Kálmán: *Szent Péter esernyője* mellett kisépikai alkotások, Mikszáth, Karinthy, Kiss Ottó, Lázár Ervin művei. A hetedikesek már életrajzokat is találnak a tankönyvükben.

A nyolcadikosok is ismétléssel kezdenek, majd a századfordulótól az ezredfordulóig született újabb versek, regények és novellák kínálják magukat olvasásra: Adytól Nagy Lászlóig és Szöcs Gézáig, Móricztól Parti Nagy Lajosig, Karinthytól Bartis Attiláig. Új műfajjal, a drámával találkoznak, majd ők is életrajzokkal és irodalomelméleti fogalmakkal ismerkedhetnek.

A tankönyvek szövegválogatását jónak tartom, a szerzőpárosnak jó érzéke volt a tanmenetnek megfelelő szövegeket kiválogatni. A szöveggyűjteményük

is jól átgondolt, megválogatott szövegeket kínál olvasásra. Osztom az egyik kolléganóm véleményét: az Ikerkönyv bájos attól a játékoságtól, hogy egyik fele csak lányoknak szól, a másik fele pedig fiúknak. De az olvasók cserélhetnek is. Mert ugye a gyerekek kíváncsiak, s megleshetik, mit kínálnak, miért kínálják ezt vagy azt a másik nemnek a szerzők.

A szerzők mind a négy kötetet mottóval vezetik be: Ide most a Reményik Sándortól idézett sorokat írom: „Kicsi leány, akárki lesz a párod: / Te önmagad vagy, és ő önmaga. / Együtt: Isten két ikercsillaga.”

Az ötödikes tankönyvben a mottó után Üdvözlét a diákoknak! címmel olvasásra biztatják a diákokat, és a könyvtári és internetes feladatokhoz kiadványokat, honlapokat ajánlanak figyelmükbe a szerzők. A következők lapon Üdvözlét a tanároknak! található, ez egyben tájékoztató is, hogy a tankönyv a hagyományostól eltérő módon tárgyalja az irodalmat: klasszikus, de a gyerekekhez közelebb álló irodalmi szemelvények, olvasmányok mellé még négy feldolgozandó szöveg is kapcsolódik. Az első rövid áttekintést ad a műről, a második többnyire egy-egy új fogalmat, irodalomelméleti ismeretet vezet be – mindkettőt tanulásra szánták a szerzők. A harmadik és negyedik, tónussal is elkülönített szöveg más célt szolgál. A harmadik önismereti, mai életünket érintő kérdéseket vet fel, melyek kapcsán elindulhat egy-egy, valamennyiüket érdeklő beszélgetés. A negyedik szöveg pedig valamiféle érdekességet közöl, ismeretterjesztő formában. Ezzel is jelezni szeretnék a tankönyv írói, hogy az irodalom nem elzárt terület, hanem az élet gazdagságát kifejező képes alkotások tárháza. Ez a két utóbbi szöveg nem tananyag! Ez a szerkezet mind a négy kötetre érvényes.

Egy-egy példa: A *Tündérszép Ilona és Árgyélus* című népmese szövegének elolvasása után Árgyélus kitalálásáról, valamint a meseszámokról és a mesetípusokról beszélgethetnek a diákok, arról is, hogy az életben fontosabb a szilárd eltökéltség, a hűség, mint a pillanatnyi hűsködés. Azt is megbeszélhetik, hogy mi a bizalom és a hűség, él-e bizalom Árgyélusban, milyen szereplők hiszékenyek, majd a Miféle madár a holló? kérdésre kapunk választ, s a szövegbe ékelve két fényképet is találunk a madárról.

Arany János: *Mátyás anyja* című versszövege mellett Vajdahunyad várának képe látható. A történelmi monda és a történelmi ballada fogalmait tisztázza a tankönyv (az előző lecke *Kőműves Kelemenné* volt), majd a mi életünkről, a kommunikációról szóló, *Postagalamb, e-mail, sms* című ismertetőszöveg következik, utána pár sor érdekesség a madarakról, veszélyeztetettségükről, arról, hogy egy-egy madár-eterő, téli etetés sokat segíthet rajtuk.

S a példákat folytathatnám, mert hasonló „szép teríték és dús asztal az étvágytalan gyerek számára is ínycsiklandozó látvány lehet” – állapította meg egy másik kolléganóm az ikerkönyvek iskolai sikeréről.

Nekem még nem sikerült tanítanom diákjaimat e könyvekből, de meg fogom próbálni, s azért is vállalkozom a feladatra, mert eszembe jutott Németh László véleménye a tantárgyi koncentrációról, amit meg kellene valósítanunk anyanyelv- és irodalomoktatásunkban. Tóth Krisztina és Valaczka András tankönyvei ezt is megcélozták. Az irodalom mint tudomány más tantárgyakkal mint tudományokkal lép kapcsolatba. Jelen van a történelem, a matematika, a néprajz, a biológia, a földrajz, az ének és a testnevelés oktatása, és ami talán mindennél fontosabb: a hétköznapi életünkkel való összekapcsolás, minden erőltetés nélkül, természetesen. „Életközeli lesz minden óra” – vallotta egy kolléganő a honlapon. S a háttérben ott van a tanuló olvasása, a szövegértelmezése, a szövegalkotása, nem iskolai feladatként, hanem önként vállalt, érdeklődéssel végzett egyéni vagy csoportos munkája, tevékenysége. Mert rajtunk, tanárokon is múlik, hogyan irányítjuk, hogyan bátorítjuk, segítjük az órán, hogyan vesszük rá őket, hogy odahaza, a könyvtárban, az interneten még utána olvassanak, és másnap beszámoljanak munkájukról.

Az irodalmi szemelvényekhez, az elméleti ismeretekhez és a hozzájuk csatolt önismereti vagy ismeretterjesztő részhez is kérdések, feladatok kapcsolódnak, ezek újabb lehetőségeket kínálnak a diákoknak, hogy megnyilatkozzanak, érveljenek, véleményt mondjanak, újraolvassák a szöveget.

Minden lecke után halványkék leányfejekon vagy sötétkék fiúfejekon kér mosolyogva: Olvasd el!, s a szöveggyűjteményben megtalálható újabb szöveget kínál megismerésre. Pl. az ötödikes tankönyv 73. oldalán, az *Iluska az, Jancsi szívének gyöngyháza* című fejezet mellett egy gyönyörű igazgyöngyöt izzadó kagyló képét látjuk. A leány-ikon a lányokat biztatja, hogy a szöveggyűjtemény 47. oldalán Petőfi-verset talál, a fiú-ikon pedig a szöveggyűjtemény 26. oldalán található Jules Verne *Nemo kapitány* című regényrészletet kínálja olvasásra, amelyben egy igazi gyöngyhalásszal ismerkedhetnek meg.

A fejezetek végén Ne felejtsd el! figyelmeztetéssel, bekeretezett szöveg fogalmazza meg a legfontosabb tudnivalókat, a lényegét summázva. Összefoglaló kérdések, feladatok segítenek rögzíteni, „elmenteni” az ismereteket, a megszerzett tudást, hogy az könnyebben beépülhessen a régi alkotta egészbe. Ezek a feladatok jellemzést, leírást, újramesélést, útinapló írását, költői, nyelvi képek felismerését, értelmezését, szövegek összehasonlítását, csoportosítását stb. kéri a diákoktól.

Nem utolsó sorban, de ismertetéseimben szólnom kell a tankönyv és a szöveggyűjtemény nagyszerű fényképeiről, ábraanyagáról. Ez a gazdag anyag a Nemzeti Tankönyvkiadó archívuma, a Magyar Nemzeti Filmintézet, az MTI és több, jeles fotóművész színes fényképeinek felhasználásával készült, állt össze. Már ez is jelentős és dicséretre méltó újítás! Ezek a képek biológiai, történelmi, földrajzi,

képzőművészeti, a Guinness Rekordok Könyve (igen, ne csodálkozzunk!) és természetesen a Pannon Enciklopédia Irodalom és más kiadványok képei, jól megválogatva, az irodalmi alkotások témájához, hangulatához, egy-egy kifejezéséhez társítva szerepelnek a tankönyvekben és a szöveggyűjteményekben. Remek ötletnek tartom, hogy a tankönyv és a szöveggyűjtemény fedőlapján lányok és fiúk mosolyognak ránk, kezükben könyvet tartanak, vagy éppen egy szövegrészletet megjelenítő jelmezben, vídámán, önfeledten, tréfásan, játékosan, néha kacéran, nem padokban, hanem kint az életben, a Vár udvarán, a Lánchíddal a hátuk mögött, a Magyar Tudo-

mányos Akadémia előtt, szinte élő reklámként hirdetik, hogy így is lehet magyar irodalom órát tartani.

Kosztolányi Dezső véleményével zárom ismeretömet: „A könyv a szellemi manna, amelyből mindenki jóllakhatik, az égi táplálék, amely minél inkább fogyasztják, annál több lesz belőle, a bűvös kenyér, amely senkit se hagy éhen...” Köszönjük Tóth Krisztina és Valaczka András könyveit! Kívánjuk, hogy minél több fiatal megköstölhassa az égi táplálékot, a szellemi mannát, a bűvös kenyeret, minél több olvasóban jó talajra hulljon a szerzők által elvetett mag!

Málnási Ferenc

ÖTLETTÁR

Rovatvezető: Raátz Judit (Gödöllő, Lovarda u. 28. 2100)

Az alábbi izgalmas játékötletet az ELTE végzős tanárjelöltjétől, Boda Annamária magyar szakos egyetemi hallgatótól kaptuk.

Nyelvtörténeti társasjáték

A játék bármilyen témakör ismételésénél, összefoglaláskor alkalmazható. Az itt látható példa a 12. osztályos nyelvtörténeti ismeretek összegzéséhez készült, felhasználható számonkérés, témazáró dolgozat írása előtti órán: a játék során kiderül, kinek milyen hiányosságai vannak.

A játék előkészítése:

- A pálya elkészítése: egy nagy papírra felrajzoljuk a társasjáték pályáját, a kiindulást, a mezőket és a célt. Többféle feladattípus vagy témakör szerepelhet a játékbán, a pályán ezeket különböző formájú, színű mezőkkel jelöljük. Az azonos feladattípushoz vagy témakörhöz tartozó mezőket így akár össze-vissza, egymástól nagyobb távolságban is elhelyezhetjük, de ha egymás után következnek, akkor is sokkal átláthatóbbá válik így a játék.
- A pályát legcélszerűbb a táblára erősíteni, így mindenki láthatja. Ha a tábla mágneses, a bábuk is lehetnek különféle hűtőmágnesek, ha nem, a bábuk lehetnek öntapadó jegyzetlapocskák a csapat nevével.
- A csoportba sorolás kártyáinak elkészítése: a játékot csapatok játsszák, a csapatok összetétele véletlenszerű. Ahány csapatot szeretnénk, annyiféle, a tananyaggal kapcsolatos témát határozunk meg. Minden témához kis kártyákra egy-egy állítást írunk (annyit, ahány fő lesz egy-egy csapatban). Az egy témakörbe tartozó állításokat kapó tanulók fognak egy csapatot alkotni.
- A névtáblák elkészítése: minden csapat kap egy táblát a csapat nevével; így könnyebben átlátható a játék.
- A kérdések megírása: minden feladattípushoz, témakörhöz készítsünk minél több kérdést, nehogy közben kifogyjunk belőlük!
- Az egyes feladattípusokhoz tartozó legfontosabb szabályokat gyűjtsük ki egy lapra, és ragasszuk fel egy jól látható helyre a teremben.
- Bábuk és dobókockák.

A nyelvtörténeti játék menete:

- Mindenki húz egyet az előre megírt kártyákból, de nem nézhetik meg, amíg minden kártyát ki nem húztak. Összesen legfeljebb 20 fővel számoltam, így négy csapatot határoztam meg:

ősmagyar, ómagyar, középmagyar és újmagyar csapat. A kártyákon a kor neve, az, hogy mettől meddig tartott, két nyelvmélek (ha van) és egy (vagy kettő) jellemző áll:

<p><i>Ősmagyar kor</i></p> <p>Nomád életmód. Minden szó végén volt tövéghangzó. Nem maradt nyelvmélek a korból. Ősmagyar kor. A magyar nyelv különválásától a honfoglalásig tartott.</p>	<p><i>Ómagyar kor</i></p> <p>A korban eltűnt a veláris spiráns (γ). „Engede urdung intetvinec. Es evec oz tiluvt gimilstwl. Es oz gimilsben halalut evec.” „Pénztől elfutamtak, szűrben beöltöztek, / Szépen ha beszélnek, keveset nem vesznek. (Apáti Ferenc feddő éneke, XV. sz. második fele) Ómagyar kor A honfoglalástól 1526-ig tartott.</p>
<p><i>Középmagyar kor</i></p> <p>Megjelent a nyelvben a dzs fonéma. „Ezerötszáz negyvenhétben mikoron írának, / Tállyán szerzék ezt énekben siket magyaroknak.” (Szkhárosi Horvát András: Az átok) „Az lovamról igen lekoppott az patkó,/ Az ki még rajta van, az is nem igen jó.” (Buga Jakab éneke, XVII. sz. vége) Középmagyar kor 1526–1772</p>	<p><i>Újmagyar kor</i></p> <p>A magyar lett az államnyelv. „Bár csak a feleségemmel / Téged cserélhetnélek fel.” (Csokonai Vitéz Mihály: Szerелеmdal a csikóbőrös kulacshoz, 1802) „Rója fel a kapu fél fára, hogy el ne felejtse: / Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza!” (Fazekas Mihály: Lúdas Matyi, 1817) Újmagyar kor 1772–1920</p>

Azok, akiknél a kort megnevező kártya van, kijönnek, és elfoglalják a csapat helyét. Mindegyikük megkapja a csapat nevét jelző papírt, amit jól látható helyre kell kitenniük. A többieknek meg kell találniuk azt a kort, amelyikbe az ő állításuk tartozik. Ha ez sikerült, mindenkinek egyenként fel kell olvasnia a kártyáján található állítást. Ezután minden csapat választ egy bábut, és kezdődhet a játék.

Háromféle feladattípust kell megoldaniuk.

1. **Fogalommagyarázat** – a csapat egyik tagja kijön, és húz egy fogalmat. Ezt kell kitalálnia a csapatának. Segítségképpen a kint levő mindig mondhat egy-egy szót. Ez a szó nem tartalmazhatja a kitalálendő szó egyik elemét sem, és nem állhat több szóból (összetett szó lehet). Mutogatni nem lehet. A csapat minden egyes új szónál csak egyszer tippelhet. A többi csapat minden feladványnál legfeljebb egyszer rabolhat.

A szabályokat tegyék ki jól látható helyre:

I. **Nem** mondhatod ki a **kitalálendő szó** egyik **elemét** sem, sem **ragos, jeles, képzős származékaikat!**

II. A csapat minden egyes új szónál csak **1-szer tippelhet** a helyes válaszra!

III. Az általa mondott szavak lehetnek összetett szavak, de **nem** mondatsz **több szóból** álló szerkezeteket, szókapcsolatokat!

Ha az első segítő szóból kitalál a csapat 6-ot, ha a másodiktól 5-öt stb., léphet előre.

A kitalálendő szavak: képirás, jövevényszó, nyelvrokonság, szinkrónia, agglutináló (nyelvtípus), őshaza, nyelvmélek, huszita helyesírás, kommunikáció, szótár, analógia, morféma, etimológia

Például: szinkrónia → egyidejűség. Ha ebből nem találják ki → diakrónia stb.

2. **Sorolj fel...** – minden csapat kap egy dobókockát. A csapat egyik tagja dob, de csak akkor léphetnek előre annyit, amennyi a dobókockán szereplő számot, ha meg tudják válaszolni a „sorolj fel” kezdetű kérdést. Ha nem tudnak annyit felsorolni, ahányat a feladvány kér, nem léphetnek előre. A kérdésekből a csapat húz.

A kérdések:

Sorolj fel 5 ómagyar kori szórványemléket, szövegemléket vagy kódexet!

Sorolj fel 3, mára a köznyelvből eltűnt ómagyar kori hangot (msh vagy mgh is lehet)!

Sorolj fel 10 nyelvrokont!

Sorolj fel 3-3 példát a kétféle helyesírás megnyilvánulására a mai betűk jelöléseiben!

Sorolj fel 3 szót, amelyet egy másik nyelv átvett a magyarból!

Sorolj fel 3, az ómagyar korban létező múlt időt!

Sorolj fel 6 alapnyelvi szót!

Sorolj fel 3 lehetőséget a nyelvrokonság bizonyítására!

Sorolj fel 3 nyelvet, nyelvcsaládot, amelyekkel rokonították már a magyar nyelvet!

Sorolj fel 5 szláv jövevényszót!

Mondd el a nyelvek alakítani szempontú hármas csoportosítását!

Sorolj fel 3 különböző írásformát!

Sorolj fel 3 nyelvcsaládot a finnugoron kívül!

Sorolj fel 3 magyar eredetű személynevet!

3. **Igaz-hamis** – szintén dobókockát használunk, és csak akkor léphet előre a csapat, ha jól válasszol. Ezek a kérdések nem feltétlenül kapcsolódnak a tanult anyaghoz, de mindenképpen valami érdekességre vagy a tanultakból következő érdekes tényre kérdeznek rá. A csapatnak mindössze annyit kell eldöntenie, hogy igaz vagy hamis az állítás.

A kérdések:

Igaz-e, hogy a japán nyelvet összesen 125 millió ember beszéli? ✓

Igaz-e, hogy ma általában 500-600 nyelvcsaládot különböztetünk meg? × (150-200)

Igaz-e, hogy az izoláló nyelvekben nincsenek ragok, jelek és képzők? ✓

Igaz-e, hogy az egyiptomiaké volt a legrégebb írásrendszer, ami kb. 3000 éve alakult ki? × (a suméroké, 5000 éve)

Igaz-e, hogy a legelső fennmaradt ábécét a föníciai nép használta? ✓

Igaz-e, hogy Sajnovics, az első magyarországi nyelvrokonság-kutató, aki könyvet írt a lapp-magyar rokonságról 1770-ben, nem nyelvész volt? ✓

Igaz-e, hogy Bátorban született Konstantínusz onnan kapta a jelzőjét, hogy este, naplementekor született, mikor bíborban játszott az ég alja? × (a szoba volt bíbor)

Igaz-e, hogy Anonymus II. András jegyzője volt? × (III. Béláé)

Igaz-e, hogy az ősmagyar korban csak rövid magánhangzók és kettőshangzók voltak? ✓

Igaz-e, hogy a lesz szó eredeti jelentése 'valamivé válik'? ✓

Igaz-e, hogy orca szavunk az orr és a száj összetételéből keletkezett? ✓

Igaz-e, hogy az ember eredetileg összetett szó? ✓

Igaz-e, hogy a trágya és a draszté ugyanabból a szóból származik? ✓

Igaz-e, hogy a banya szó az anya szóból származik? ✓

Igaz-e, hogy a csúnya középkori mulattatót jelentett? × (a csúf jelenti azt)

Igaz-e, hogy a magyar szoba szó egy 'kályha' jelentésű szóból származik? ✓

Igaz-e, hogy az ó indulatszó a középmagyar korban keletkezett? × (l. az ÓMS-ban sok ó indulatszó van)

Igaz-e, hogy az első kódexemléküink a Bécsi Kódex? × (Jókai Kódex)

Igaz-e, hogy anyó szavunk a francia agneau ('lánybárány') szóból keletkezett? × (bár az agneau jelentése valóban 'bárány')

Igaz-e, hogy tallér szavunk a dollárból származik? ✓

Igaz-e, hogy a must szavó Firenze város nevéből származik? × (virág)

Igaz-e, hogy most szavunk a francia mouche ('légy' fn) francia szó -t képzős származéka? × (bár a mouche szó valóban 'legyet' jelent)

Az a csapat győz, amelyik először ér célba.

Továbbra is várjuk bármilyen jellegű ötleteiket, amelyek érdekesebbé, változatosabbá tehetik a magyarórákat, de várunk olyan feladatokat, gyakorlatsorokat, amelyek egy-egy anyanyelvi vetélkedő részét alkothatják. Levelüket az alábbi módokon folyamatosan küldhetik a rovatvezető címére: 1. postai úton: Raátz Judit 2100 Gödöllő, Lovarda u. 28. 2. e-mailen:

raatz.judit@vnet.hu.

CS. NAGY-TANKÖNYVCSALÁD: **elsőtől nyolcadikig... és tovább!**

TREZOR KIADÓ, 1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon: 363-02-76 Fax: 221-63-37

E-mail: trezorkiado@trezor.t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

A könyvek megrendelhetők postai szállításra levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve előzetes telefonos egyeztetés alapján személyesen megvásárolhatók a fenti címen.